

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

DEJAN KRAJLAH

**CLAUSEWITZ IN VOJSKOVANJE V EVROPI V XVIII. IN ZAČETKU
XIX. STOLETJA**

DIPLOMSKA NALOGA

LJUBLJANA 2003
UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

DEJAN KRAJLAH

Mentor: doc.dr. Damijan GUŠTIN

**CLAUSEWITZ IN VOJSKOVANJE V EVROPI V XVIII. IN ZAČETKU
XIX. STOLETJA**

DIPLOMSKA NALOGA

LJUBLJANA 2003

KAZALO

UVOD

1. METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR	1	
1.1. Predmet in namen preučevanja	1	
1.2. Opredelitev metod dela in pristopov	2	
1.3. Hipoteze	3	
1.4. Struktura dela	3	
2. VOJSKOVANJE STALNIH NAJEMNIŠKIH ARMAD	5	
2.1. Splošne značilnosti obdobja	5	
2.2. Značilnosti oboroženih sil	9	
2.2.1. Popolnjevanje enot		9
2.2.2. Usposabljanje moštva	12	
2.2.3. Oborožitev in vojaška oprema	14	
2.2.4. Preskrba vojske	17	
2.2.5. Organizacija in rodovi vojske	18	
2.2.5.1. Pojav lahke pehote	19	

2.3. Veščina vojskovanja	21	
2.3.1. Taktika	21	
2.3.2. Strategija	22	
3. FRANCOSKE REVOLUCIONARNE IN NAPOLEONOVE VOJNE	25	
3.1. Splošne značilnosti obdobja	25	
3.2. Značilnosti oboroženih sil	27	
3.2.1. Popolnjevanje enot		27
3.2.2. Usposabljanje moštva	28	
3.2.3. Preskrba vojske	29	
3.2.4. Oborožitev in vojaška oprema	30	
3.2.5. Organizacija in rodovi vojske	31	
3.3. Veščina vojskovanja	33	
3.3.1. Taktika	33	
3.3.1.1. Wellingtonova taktika	34	
3.3.2. Strategija	35	
4. VOJAŠKOTEORETIČNA MISEL	38	
4.1. Vauban, Puysegur, de Saxe	38	
4.2. Friderik Veliki	39	
4.3. Od Guiberta do Bullowa	40	
4.4. Scharnhorstovo razumevanje francoskih zmag	42	
5. OD FRIDERIKA DO NAPOLEONA	44	
5.1. Friderik, gospodar omejenih vojn	44	
5.2. Vrhunec starega ali začetki novega?	46	
5.3. "Bog vojne"		47
5.4. Napoleon in "oborožene horde"	47	
5.5. O zapuščini obeh vojskovodij	49	
6. SKLEPNE UGOTOVITVE	51	
7. LITERATURA		53
7.1. Samostojne publikacije	53	
7.2. Članki v revijah, zbornikih	55	
7.3. Internet	57	

UVOD

“Večni mir so sanje in niti ne čudovite, medtem ko je vojna element božje volje. V vojni privrejo na plan najbolj plemenite človeške lastnosti, katere bi v nasprotnem primeru le spale in na koncu ugasnile: pogum in vzdržnost, lojalnost do dolžnosti in pripravljenost na človeško žrtvovanje; vojne izkušnje so vpliv, ki traja in krepi človeške sposobnosti za vso prihodnost” je v drugi polovici 19. stoletja zapisal pruski maršal Helmuth von Moltke (Moltke, 1994: 217). Ta tvorec zmag leta 1866 in 1870, sicer pa oče modernih generalštabov, nadaljuje svojo misel z pričakovano ugotovitvijo, da je le “biti pripravljen na vojno največja garancija za mir” (Moltke, 1994: 218), s čimer pritrjuje starorimski modrosti *Si vis pacem, para bellum* (če želiš mir, se pripravi na vojno). Seveda obstajajo tej modrosti tudi nasprotna mnenja, katera pa je moč najti predvsem pri mirovnikih, za katere bolj velja da se napajajo z tezo *Si vis pacem, para pacem* (glej Luttak, 1994:195).

Raziskovati zgodovino nemške vojske, torej pojem katerega lahko v veliki meri enačimo z pojmom zgodovina pruske vojske (vse to pa je tako neizogibno povezano z zgodovino nemške države), je vedno zanimivo. Njena sposobnost, da v vojni vedno znova udari z neko novo spektakularno taktično ali strateško rešitvijo, je bila že ničkolikokrat dokazana – leta 1940 je bil to *blitzkrieg*, leta 1870 strateška uporaba železnic, leta 1740 v bitkah zmagovalna kotna postavitvev. Skozi vsa ta obdobja lahko tako opazujemo osebnosti kot so Friderik Veliki, Augustus Wilhelm Gneisenau, Gerhard Johann Scharnhorst, Alfred Schlieffen, Heinz Guderian, Erwin Rommel, že omenjeni Helmuth von Moltke, Erich Ludendorff in tako naprej. Še pomembnejše so morda naslednje pruske pridobitve brez katerih si skorajda ne moremo predstavljati sodobnih oboroženih sil; *Kriegsakademie* (Vojna akademija) ustanovljena leta 1810, ki je kaj kmalu postala prototip modernih vojaških šol, v letu 1809 pojav generalštaba, kot posebne institucije znotraj obrambnega ministrstva (tedaj še vojnega ministrstva), učinkovit in administrativno urejen naborniški sistem in nenazadnje seveda Karl von Clausewitz.

Če o neki določeni sferi človeške aktivnosti obstaja neko klasično delo, tako pomembno, da lahko na njegovih temeljih prihajajoče generacije znanstvenikov gradijo svoje teorije, izkušenim pa predstavlja standard in omogoča evaluacijo svojega dela, lahko to trdimo za Machiavellijevega *Vladarja* na področju politike, Tukididovo *Zgodovino peleponeških vojn* za zgodovino in Smithovo *Bogatstvo narodov* za ekonomijo. V preučevanju vojne pa to vsekakor velja za Sun Cujevo *Umetnost vojskovanja* in Clausewitzovo osrednje delo *O Vojni* (glej Handel, 2001:1). Slednje v vsej veličini posega na področje filozofije, epistemologije, metodologije družboslovnih znanosti, zgodovine, politične teorije, psihologije in kar je morda najpomembnejše, tako vojaške strategije kot taktike. Takšen interdisciplinarni pristop k preučevanju vojne je naravna posledica dejstva, da gre pri vojni za kompleksen fenomen, globoko zarezan v vse vrste človeške dejavnosti in že samo dejstvo da preučevanje pojava vojne ne more biti tako ozko usmerjeno kot je to lahko pri drugih vedah v družboslovni znanosti (na primer ekonomiji ali psihologiji), nam lahko pomaga razumeti, kako težko nalogo oziroma opravilo je opravil Clausewitz (glej Handel, 1986:1).

Ko je po vojni leta 1866 nek nemški profesor prav globokoumno izjavil, da je pri Sadowi zmagal pruski osnovnošolski učitelj, mu je nek pruski oficir zabrusil: “Seveda, a ta učitelj se je imenoval Clausewitz” (Mering, 1955:98). Tako morda ni čudno, da so ga nekateri častili do te mere, da so ga razglašali celo

za visokega duhovnika v Marsovem templju, njegovo delo *O vojni* pa za *biblijo* nemških oficirjev (glej Falls v Wallach, 1986:213). In res se le redkokdaj zgodi, da bi lahko bil nek tekst, napisan pred 150 leti, še vedno najbolj cenjen vir informacij v neki profesiji, še posebej ironično pa je to zaradi preprostega razloga, da ni nobenega drugega področja človeške aktivnosti ki bi se v tolikšnem času tako močno spremenilo zaradi nezadržnega tehnološkega napredka, kakor ravno vojskovanje (Handel, 2001:1).

Nekateri pa so Clausewitz sprejemali tudi drugače. Ker je njegova strateška misel tako globoko in zahtevno intelektualno branje, so že od nekdaj citirali le njegove posamezne stavke ali misli, ponavadi izven konteksta in to tako, kot je bilo v danem trenutku potrebno za dosego oziroma opravičilo nekega početja. Zgodovina verjetno ne beleži neke misli ali nekega izreka, ki bi bil toliko popačen, kot je to Clausewitz slovit "vojna je nadaljevanje politike". Kljub avtorjevemu opozorilu o primatu politike tudi med vojno, so ta izrek tolmačili tako, da mora politika ob izbruhu vojne prepustiti besedo vojni oziroma vojaškemu vodstvu. Podobno usodo je doživel njegov pojem "absolutne podobe vojne", katerega je zaradi iskanja in preučevanja narave vojne kot najvišjo raven obstoja ideje vojne vpeljal Clausewitz. Vendar se je ravno iz tega pojma napajal grof Schlieffen, ko je razvijal napadalno strategijo totalne vojne, torej vojne do popolnega uničenja sovražnika.

Poleg tega da *O vojni* ni bila enostavna knjiga, prav tako ni vsebovala nobenih praktičnih navodil ali konkretnih nasvetov za bojevanje, kar pa bi vojaki na bojišču najbolj potrebovali. Zato so jo nekateri tudi prezirali in zaničevali. V isto past kateri se je Clausewitz tako pazljivo izogibal, so se ujeli tudi njegovi privrženci; tolmačili so ga namreč na isti način kot verniki tolmačijo biblijo.

V novejšem obdobju je izmed kritikov Clausewitzevih misli treba omeniti Johna Keegana, ki dejansko začne svojo *Zgodovino vojskovanja* s pomenljivim stavkom "vojna NI nadaljevanje politike z drugimi sredstvi" (Keegan, 1993:3). Sicer pa to delo predstavlja največji sodobni izziv klasični Clausewitzevi politični teoriji vojne, saj Keegan meni da vojna ni stvar politike temveč kulture. Čustva kot so strasti, ponos in instinkt so tista ki odločajo o vojni, zato le-ta nikakor ne more biti rezultat racionalnega sprejemanja odločitev (glej Keegan, 1993).

Vsemu preziru in povelečevanju navkljub pa ostaja neizpodbitno dejstvo, da je ta *teoretik ki se ga pogosto citira, a le redko študira* močno vplival na razvoj celotne veščine vojskovanja, njegovo osrednje delo *O Vojni* pa je zanesljivo največja založniška uspešnica v vojaški znanosti.

1. METODOLOŠKO – HIPOTETIČNI OKVIR

1.1. Predmet in namen preučevanja

Nobene teorije ali velikega dela ni moč pravilno in popolno razumeti brez vpogleda v zgodovinsko obdobje v katerem je nastalo. V svojem diplomskem delu bom zato skušal predvsem orisati vse tiste okoliščine na podlagi katerih je Carl von Clausewitz oblikoval svojo strateško misel. Kot taka me slednja torej tu ne bo zanimala, saj gre za kompleksno materijo ki s svojo vsebino bistveno presega okvirje diplomskega dela, zato se bom z vojaškozgodovinsko analizo raje usmeril v preučevanje celovitega pojava vojskovanja takratnega obdobja, torej obdobja katerega je razumljivo preučeval tudi Clausewitz.

Znano je, da je Clausewitz največ časa namenil preučevanju vojskovanja pruskega vladarja Friderika II. Velikega (1712-1786, vladar od 1740) in Napoleona Bonaparta (1769-1821, cesar 1804-1814) (glej Luvaas, 1986:150), kar je bilo razumljivo, saj je bil sam produkt stroge pruske vojske prvega in se boril proti *Grand Armee* drugega. Zato se bom tudi sam usmeril v preučevanje vojskovanja teh dveh velikih vojskovodij, v obdobju med letoma 1740 in 1815, torej od Friderikove zasedbe prestola kot kralja Prusije pa do končnega Napoleonovega zloma pri Waterlooju. Pri tem me bodo zanimale vse tiste okoliščine, katere bodo pomagale razumeti obliko vojskovanja, ki je bila v danem zgodovinskem obdobju prisotna. Tako bodo to najprej splošne značilnosti obdobja v najširšem smislu. Nato bom ugotavljal ali oziroma kako slednje vplivajo na posamezne značilnosti oboroženih sil, predvsem na popolnjevanje, usposabljanje, organizacijo, preskrbo, oborožitev in podobno. Šele nato bo moč razumeti veččino vojskovanja in vojskovanje samo.

Ker pa me bo zanimalo vojskovanje dveh različnih vojskovodij, bom celotno obdobje razdelil na dve zaokroženi celoti, med njima pa postavil mejnik – letnico 1789. Tako bom raziskoval oba obdobja po istih merilih oziroma empiričnih kazalcih, katera bom lahko na koncu primerjal med seboj, ju ovrednotil in evaluiral.

Kot že rečeno, bom največjo pozornost namenil vojskovanju Friderika Velikega in Napoleona. To pa še posebej zaradi tega ker je prvi tipični predstavnik svojega obdobja, prav tako pa je v njem dosegel tudi največjo stopnjo perfekcije vojskovanja svojega časa, po drugi strani pa je bilo v Napoleonovem vojskovanju toliko novosti, nekatere izmed njih pa poznamo še vse do današnjih dni. Glavni namen mojega diplomskega dela bo torej čim podrobneje raziskati okoliščine, kakršne so obstajale v obdobju nastajanja Clausewitzevih del. Zakaj se je Friderik boril tako kot se je? Kako se je od njega razlikoval Napoleon? Se je boril drugače? In če se je, kaj je vplivalo na to? Morda spremembe v vojaški tehnologiji, orožju? To so tista bistvena vprašanja na katera bom iskal odgovore.

Če bo moč moje diplomsko delo brati kot neke vrste predgovor ali pripravo za resnejši študij in boljše razumevanje Clausewitzevega *O Vojni*, bo moj glavni cilj dosežen.

1.2. Opredelitev metod dela in pristopov

V pristopu k analizi množice zbranega gradiva sem uporabljal predvsem naslednje pristope družboslovnega znanstvenega instrumentarija:

- pri ločevanju celotnega obravnavanega obdobja na dve vsebinsko zaokroženi celoti znotraj katerih sem preučeval posamezne okoliščine, ki so vplivale na vojskovanje v celoti, sem uporabil *analitično – sintetični pristop*;
- pri opisu samega vojskovanja v trajanju opredeljenega časovnega okvirja, torej sprememb v vojskovanju na časovni premici *razvojno – zgodovinski pristop*;
- pri opisu posameznih elementov, oziroma empiričnih kazalcev katere sem preučeval, pa *deskriptivni pristop*.

Ker gre pri mojem diplomskem delu za preučevanje dogodkov iz zgodovine sem uporabljal zgolj teoretične metode preučevanja;

- *metoda analize vsebine relevantnih pisnih virov in literature* mi je omogočila kritičen vpogled v razne pisne vire kot so knjige, članki v revijah in zbornikih, strani na internetu in podobno;
- tiste informacije ki za samo diplomsko delo niso bile relevantne, sem nato izločil z *metodo abstrakcije*;
- *deskriptivno metodo* sem uporabil pri določanju in natančnem opisovanju lastnosti posameznih elementov, katere sem preučeval;
- *komparativno metodo* pa sem uporabil za primerjanje najprej posameznih empiričnih kazalcev, ki sem jih v obeh obdobjih preučeval, nato pa za primerjanje vojskovanja tako na taktičnem kot na strateškem nivoju v obeh obdobjih.

1.3. Hipoteze

Delovni hipotezi, kateri sem si zastavil ob začetku svojega diplomskega dela sta:

1. Veščina vojskovanja Friderika Velikega predstavlja tipično vojskovanje 18. stoletja in se kljub majhni časovni distanci bistveno razlikuje od vojskovanja Napoleona.
2. Napoleonu nikoli ne bi uspelo osvojiti vseh dežel katere je in zmagati v vseh bitkah, če bi uporabljal način vojskovanja iz prejšnjega obdobja, obdobja najemniških vojsk, katerega je tako suvereno obvladoval Friderik Veliki.

1.4. Struktura dela

Diplomsko delo je sestavljeno iz dveh večjih zaključenih a medsebojno povezanih sklopov. V uvodnem delu sem na kratko predstavil pomen ki ga ima Clausewitzeva strateška misel na preučevanje pojave vojne in metodološko – hipotetični okvir, ki pojasnjuje kako bo izbrana tema obdelana in kaj želim z njo doseči.

Ker je vojna družbeni pojav, sredstvo za njeno izvajanje pa praviloma oborožene sile, njihova organizacija, oborožitev, strategija in tako naprej pa v veliki meri odraz ekonomske, politične in socialne strukture držav katere se vojskujejo in danega zgodovinskega obdobja, je pravzaprav nujno poznavanje vsega naštetega pogoj za razumevanje vojskovanja v nekem obdobju.

Zato v prvem vsebinskem sklopu, ki se deli na dva smiselno zaključena in medsebojno odvisna dela, najprej opisujem splošne zgodovinske značilnosti obdobja stalnih najemniških armad na prehodu iz fevdalizma v kapitalizem, šele nato pa vpliv tega na vojskovanje v najširšem smislu.

V drugem, ki se prav tako deli na dva smiselno zaključena in medsebojno odvisna dela, prav tako najprej opisujem splošne značilnosti obdobja po francoski revoluciji, zatem pa njegove posledice na vojskovanje.

V zadnjem delu pa najprej na kratko orišem razvoj vojaškoteoretične misli v celotnem obdobju, primerjam značilnosti vojskovanja obeh velikih vojskovodij, podajam sklepe ki se nanašajo na dosežene ugotovitve in komentiram ustreznost izhodiščnih hipotez.

2. VOJSKOVANJE STALNIH NAJEMNIŠKIH ARMAD

2.1. Splošne značilnosti obdobja

Zgodovinsko obdobje od angleške buržoazne revolucije do francoske buržoazne revolucije ki ga šteujemo za prehodno obdobje od fevdalizma h kapitalizmu, je bilo zaznamovano s poglobljanjem krize tradicionalnih institucij fevdalne družbene ureditve, kajti nastajajoča kapitalistična proizvodnja in trgovina sta vse bolj razkrajali stara družbenoekonomska razmerja, še zlasti odnose med plemstvom in kmeti. Medtem ko so še vedno naraščale potrebe fevdalcev, so kmetje na najrazličnejše načine skušali ubežati ekonomskim in drugim pritiskom, ki so jih nanje izvajali fevdalci. Pojav kmečkih uporov, naravnih katastrof, epidemij in lakot (kar je pomenilo tudi stagnacijo v demografski rasti), ob hkratni rasti in krepitvi meščanskega razreda, je privedel do zmanjševanja dohodkov, katere so sicer zagotavljali kmetje, s čimer pride ne samo do ekonomske, temveč tudi politične slabitve fevdalnih struktur. To pa je bil eden izmed glavnih razlogov za to, da je stari vladajoči razred bil pripravljen tudi gmotno podpreti graditev močnejše, bolj stabilne absolutistične države, ki naj bi bila zmožna ohraniti tradicionalno socialno strukturo in zavarovati pogloblitve interese in privilegije elite posvetne in duhovne oblasti.

Razvoj državne ureditve je vse od 16. stoletja potekal "v smeri združitve državne oblasti pri suverenu" (Svetovna zgodovina, 1976:428). Da pa bi učinkoviteje uveljavili svojo oblast, so suvereni vladarji vzpostavili centralizirano in sistematizirano upravo in uradniški aparat ki jim je bil vdan. "Za delovanje nacionalnega trga in prek njega za konkurenčni boj na območju svetovnega trga se je država opremila z instrumenti, kot so stalno delujoča administracija, organizirana finančna služba in nenazadnje tudi vojska kot organ centralne oblasti. Gre za mehanizme, ki so v obdobju absolutnih monarhij krepili moč države" (Wallerstein v Benko, 1997:43). Postavitev teh uradniških aparatov, med njimi še posebej vojske, pa je povzročila da so "finančne potrebe države neznansko zrasle. Iz tega se je rodila nuja, da se izpopolni še slabo izdelani davčni sistem, v širšem pomenu pa tudi da se poživi gospodarsko življenje v državi" (Svetovna zgodovina, 1976:430). Duhovna oblast ki jo je predstavljala cerkev z vsem svojim ogromnim bogastvom in vplivom, je bila podrejena državi, ravno tako šolstvo. Neomejena vladarjeva oblast ki je po eni strani disciplinirala plemstvo, je po drugi strani tolerirala in celo spodbujala gospodarska prizadevanja meščanstva, kateremu je bil absolutizem v celoti naklonjen, kajti slednji se je "v določeni meri porodil tudi iz njegovih potreb; zbuja je njegovo gospodarsko dejavnost" (Ibidem).

Zaradi oviranja kapitalističnega načina proizvodnje, blagovno denarnih odnosov in zaostrovanja razrednega boja je prišlo do prvih buržoaznih revolucij – v fevdalni Nizozemski (1568-1609) in v fevdalni Angliji (1642-1649), z zmago buržoaznih revolucij pa so bile odpravljene za fevdalizem tipične ovire za razvoj proizvodjalnih sil; osebna odvisnost človeka, lokalna zaprtost in razcepljenost, nerazgledanost in otopelost. Utrjevanje kapitalizma pa je še dodatno pospešila prekomorska kolonialna ekspanzija.

V 18. stoletju se je tako v večini evropskih držav že dokončno utrdil absolutizem in z njim fevdalno–absolutistične monarhije. Ko je bila z določljivostjo suverenosti in njeno utemeljenostjo v teritoriju

izključena intervencija zunanjih subjektov iz kakršnih koli razlogov, je bil s tem nacionalnemu trgu dan politični okvir, v katerega je vladar vnesel iz rok pojemajočih fevdalnih struktur iztrgane instrumente vladanja, po drugi strani pa je sedaj lahko vsilil svojo voljo sleherni družbeni skupini znotraj državnih meja. Na območju zahodne Evrope se je tako začel oblikovati mednarodni sistem vzporedno obstoječih in vse bolj v interakcije vstopajočih držav, ki so suverene in enakopravne in nad seboj ne priznavajo nobene višje oblasti. Posledično je pojav takih držav omogočil dotlej neznan preliv družbenih energij v graditev vojaških struktur, kajti večina vojaških konfliktov je bila v tem obdobju dolgotrajnih, z hkratnim večanjem njihovih geografskih razsežnosti, to pa je pomenilo rast izdatkov za vojsko do neslutnih višin (Benko, 1997:85).

Dinastična oblika vladanja je privedla monarhe tudi do absurdnega položaja, ki se je na koncu izražal v omejenih zmožnostih za vojskovanje. Gre namreč za to, da so monarhi kljub njihovi teoretični neomejenosti v vladanju morali vedno posvečati pozornost pravnim oziroma ugodnim ravnotežjem med vladarsko hišo in aristokracijo. Vendar so bili ravno privilegiji plemstva tisti dejavniki, ki so najbolj omejevali svobodo vladanja; bogato plemstvo je bilo namreč privilegirano pred zakonom in ni plačevalo davščin, po drugi strani pa si je prilaščalo vse ugledne položaje v vojski. Tako vlade niso mogle izkoristiti vseh finančnih potencialov, pa tudi človeških ne.

V Evropi tistega časa pa se je razmahnilo tudi filozofsko, znanstveno in sploh intelektualno gibanje, s skupnim imenom razsvetljenstvo. V Franciji se je odražalo skozi dela Voltaira, Rousseauja, Turgota in drugih literatov, znanstvenikov in mislecev, ki jih je družila predvsem vera v premoč razuma za osvoboditev od praznoverja in želja po presegu krivic in neenakopravnosti. V Angliji je o političnih teorijah pisal Locke, Paine pa navdušeno zagovarjal ameriško neodvisnost. Na Škotskem sta bila vplivna filozofa David Hume in Adam Smith, v Nemčiji kjer je bilo razsvetljenstvo kot pretežno literarno in filozofsko gibanje omejeno na univerze, pa Leibnitz in Kant. Do pomembnega znanstvenega napredka je prišlo tudi v kemiji, geologiji in medicini, leta 1768-71 je tudi začela izhajati znamenita *Encyclopaedia Britannica*, sprva kot slovar umetnosti in znanosti, ki ga je izdajala *Society of gentlemen in Scotland*.

Zaradi težnje vladajočih razredov po osvajanju tujih ozemelj in kolonij, pa tudi po premoči na morju in kopnem, je prišlo do vrste vojn, med katerimi so bile največje: velika severna vojna (1700-1721), vojna za špansko nasledstvo (1701-1713), avstrijska nasledstvena vojna (1740-1748), sedemletna vojna (1756-1763) in ameriška vojna za neodvisnost (1776-1783).

V veliki severni vojni se je švedska vojska leta 1708 pod poveljstvom kralja Karla XII odpravila na pohod v Rusijo, vendar se je ruska vojska izmikala odločilni bitki vse dokler ni dolgotrajno bivanje v tuji in sovražni deželi švedsko vojsko popolnoma izčrpalo. Šele takrat so Rusi sprejeli bitko in švedsko vojsko pri Poltavi popolnoma uničili. Švedska je tako kljub začetnim zmagam Karla XII. izgubila prevlado na Baltiku, Rusija pod Petrom Velikim pa postala največja baltska sila. Za špansko nasledstveno vojno je bila še posebej značilna manevrska strategija (katero bom v nadaljevanju podrobneje opisal), saj vojskovodje v vojni niso skušali zmagati z odločilno bitko ampak s spretnim manevriranjem po bojišču. Avstrijsko nasledstveno vojno je sprožil leta 1740 Friderik Veliki z svojim nenadnim vpadom v Šlezijo in tako postal predhodnik ideje, ki so jo Nemci kasneje imenovali

bliskovita vojna. Sedemletno vojno lahko označimo za prvo moderno svetovno vojno, saj so poleg bojev za prevlado v Nemčiji med Prusijo in Avstrijo takratni antagonistični velesili Francija in Velika Britanija za doseganje ekonomske in kolonialne prevlade, vojno raztegnili izven evropskega teatra, na širna prostranstva Severne Amerike in Indije.

V ameriški vojni za neodvisnost pa je prevladoval za tedanje razmere popolnoma nekonvencionalen način bojevanja, saj so ameriško milico sestavljali prostovoljci, ki so izkušnje iz bojev z Indijanci uporabljali v bojevanju z angleško vojsko, ki se je držala vseh pravil bojne taktike tistega časa. Ameriški uspeh je vplival na francosko revolucijo in na kasnejše revolucije v Evropi in Južni Ameriki (Oxfordova enciklopedija zgodovine – 1. knjiga, 1993:10).

2.2. Značilnosti oboroženih sil

2.2.1. Popolnjevanje enot

Najemniške vojske 15. in 16. stoletja še niso bile stalne vojske, saj so bile zbrane neposredno pred vojno in razpuščene takoj po njej. Ob koncu 17. in začetku 18. stoletja ko se absolutistični režimi še bolj utrdijo, pa se je pokazalo da za izvajanje številnih osvajalnih vojn samo občasno najemanje relativno majhnih vojaških sil ne zadostuje več, zato dotedanje najemniške vojske skoraj vseh evropskih držav prerastejo v stalne, disciplinirane, dobro organizirane in usposobljene armade. To pa ne bi bilo možno brez ekonomske krepitve centralne oblasti, katera jih je lahko redno plačevala in opremljala, kajti "stalne vojske pravzaprav nastanejo iz bojov med vladarjem (krono) in fevdalnim plemstvom. Rezultat teh bojov so bile absolutistične monarhije, vzporedno z njimi pa stalne vojske" (Vojna enciklopedija (9),1975:129). "Absolutizem je ustvaril stalne vojske, katere pa so povratno delovale na njegovo krepitev" (ibidem). Pojav slednjih je med drugim pospeševalo tudi zaostrovanje razrednih bojov v državah predrevolucionarne Evrope; šlo je za potrebo, da se tudi z močjo orožja zagotavlja obstoječa družbeno-politična ureditev pred nastajajočimi silami revolucionarnih mas na čelu z buržoazijo.

Razsvetljeni monarhi 18. stoletja so skušali prizanesti svojemu prebivalstvu pred strahotami vojne nekoliko zaradi humanih razlogov, predvsem pa zaradi preprostega razloga – navadno prebivalstvo je bilo dragoceni vir sredstev, s katerimi so sploh lahko vodili vojne. "Propadanje nižjega in srednjega plemstva, kmetov, obrtnikov in nadaljnji razvoj kapitalističnih družbenih odnosov je omogočilo popolnjevanje nastajajočih stalnih armad, kajti ti družbeni sloji so bili ekonomsko prisiljeni, da se opredelijo za vojaški poklic" (Jovanović, 1967:59). Prisoten je bil torej splošen trend, da v vojsko spravijo vse tiste osebe ki so bili ekonomsko najmanj koristni, torej razni deklasirani elementi, takšni ki se jim je ogibalo celo navadno civilno prebivalstvo (glej Palmer, 1986:92). Pri tem je šlo predvsem za podivjane vojake iz tridesetletne vojne, razne klateže, zločince, vojne ujetnike, begunce in podobne, ki pa so bili rekrutirani pretežno v tujini, z namenom ohranjanja domače delovne sile.

Čez čas pa je začel slabeti sistem prostovoljnega rekrutiranja in oficirji so morali pri nabiranju novih vojakov uporabljati tudi prisilo, saj tisti ki je pristopil vojski ni več mogel računati na prisvojeni plen, na kakšne časti ali konec koncev razburljivo pustolovsko življenje – ponavadi je rekruta po kratkem lumpanju v katerem je zapravil ves denar od svojega najema, čakalo bedno življenje z nizko plačo, slabo hrano in nečloveškim postopkom. Zato ni čudno da je bila, kot ugotavlja Mering, "služba navadnega vojaka v 16. stoletju še dostojna za drobno plemstvo, v 18. stoletju pa je bila največja nesreča tudi za najbolj obubožanega kmeta, celo sramota" (Mering, 1955:83).

Iz tega je izhajala nujna posledica, da je bila posebna pozornost namenjena disciplini in urjenju, saj je lahko le železna disciplina iz mož pri katerih ni bilo prisotne nobene kohezije, ustvarila učinkovito silo za bojevanje.

Za razliko od plemstva ki je sestavljalo oficirski kader, med temi možmi ki so se borili samo zaradi plačila, ni bilo moč najti nobenih vrednot, značilnih za tradicionalni vojaški duh, na primer pogum, lojalnost, skupinsko delo, samožrtvovanje in podobno, zato takim vojakom kot posameznikom

razumljivo ni bilo moč zaupati. Disciplina je bila skrajno surova; dosegla in vzdrževala se je izključno z udarci, zato so bile dezertacije vojakov nočne more vseh poveljnikov 18. stoletja, še posebej na politično fragmentiranih ozemljih današnje Nemčije, kjer so v večini vojn možje istega jezika stali na različnih bregovih. Da pa bi pri tem vladarji kljub vsemu vzdrževali nek zadovoljiv raven morale med svojimi enotami, je bilo za vojake dobro preskrbljeno.

Posebna skrb je bila posvečena njihovi fizični oskrbi, nastanjeni so bili v barakah, na razpolago so imeli celo zdravnike in bolnice ter so bili redno nahranjeni. Ob izvajanju obleganja ali podobnih daljših vojaških aktivnostih so na primer pruski vojaki prejeli celo dodatna dva funta (sedanjih 0,908 kg – op. DK) kruha na dan in dva funta mesa na teden (Vojaška navodila kralja Prusije svojim generalom, 1747:1. in 3. člen).

Takšne vojske pa so bile drage. Vsak vojak je predstavljal veliko investicijo v času in denarju, zato dobro usposobljene enote uničene v boju, ni bilo lahko nadomestiti. Narava takšnih nezanesljivih vojakov je terjala od oficirjev neprekinjeno kontrolo in nadzor nad njimi, z majhnimi možnostmi zblížanja z ostalim prebivalstvom, bodisi na domačem ali pa na sovražnem teritoriju. Iz tega je začela izhajati najprej odtujenost vojske od navadnega civilnega prebivalstva, ne le zaradi osnovnega namena oboroženih sil, temveč tudi po navadah, oblačenju, izgledu, medsebojnimi odnosi, privilegijih in odgovornostih, konsekvénčno pa je to vodilo v indiferentni odnos prebivalstva do dinastičnih vojn. Kajti slednje z njimi praviloma (razen plačevanja davkov) sploh ni bilo prizadeto, v kolikor seveda niso potekale v njihovi neposredni bližini. Friderik Veliki je na primer zapisal, da "miroljubni državljani ne rabi niti opaziti, ko se nacija bojuje" (Mering, 1955:130).

Nekatere evropske države, na primer Avstrija, pa so v tistem času z reformami celo ukinile najemniški sistem popolnjevanja oboroženih sil in uvedle vojaško obveznost, katera pa sicer še ni bila splošna (številni poklici so bili vojske oproščeni), vendar je kljub temu zagotavljala stalen dotok rekrutov. "Potreba po natančnem pregledu nad vojaškimi obvezniki je vzpodbudila prve popise prebivalstva (prvi leta 1753), ob popisu v letu 1770 pa so uvedli še prve hišne številke" (Svetovna zgodovina, 1976:436). Tako je bilo mogoče vedeti, koliko vojakov lahko dajo posamezna območja (Švajncer, 1998:184). Vse to pa je omogočilo določitev stalnih nabornih okrajev, kar je pomenilo, da ima vsak polk točno določen del dežele, od koder potem dobiva vojake (ibidem).

Drugače je bilo z oficirskim zborom. V nasprotju s prejšnjim obdobjem najemniških vojsk kjer je lahko oficir postal vsak zelo sposoben vojak, se je to pri stalnih armadah popolnoma spremenilo. Res je, da je prišlo do pojava stalnih armad šele ko so monarhije dosegle določeno stopnjo svojega razvoja, vendar so bile te monarhije delno še vedno fevdalne, z močnim vplivom plemstva. Ta preživeli ostanek srednjega veka si je priboril prisotnost v dobršnem delu sodelovanja v novih sredstvih za upravljanje v absolutizmu, saj je oficirski kader stalne vojske, kot take sicer sestavljene iz največjih revežev in izobčencev, prihajal ravno iz vrst plemstva. Plemiči so vladarju zagotavljali vojsko v skladu z njegovimi interesi, po drugi strani pa je vladar plemiče v vojski z odvisnostjo, podeljevanjem činov in drugim vezal nase. Med pruskim oficirskim zborom je "fevdalni in celo predfevdalni koncept osebne obligacije gospodarju vojne ostal prisoten vse do 20. stoletja" (Howard, 1990:54), znotraj njega pa je obstajala na nek način demokratična organiziranost. Vsak je moral odslužiti 20 let težke in odrekovanja polne službe, v kateri je lahko zbral celo majhno imetje, s katerim je lahko mirno končal kariero.

Napredovanje do čina majorja je potekalo zelo striktno, glede na leta službe, to pravilo pa je moral upoštevati celo sam kralj, ki pa je v težkem obdobju sedemletne vojne izjavil da "se za čine od polkovnika navzgor več ne bo oziral na leta službe in če bi v svoji armadi našel poročnika, ki bi imel vrline in sposobnosti Eugena Savojskega, bi ga takoj napredoval v čin general-feld maršala" (Mering, 1955:8). Dejanje obupa bi rekli, saj je "generalski zbor nasploh, to pa je priznaval sam kralj, predstavljal najslabšo stran vsega oficirskega zbora; vzrok temu je ležal v njegovi slabi izobrazbi" (ibidem), so pa bili v pruski vojski tudi "višji oficirji, ki so bili za svoje obdobje izobraženi, celo dobro izobraženi, a takih je bilo malo" (ibidem).

Omeniti pa velja še eno zanimivo posebnost ki omogoča primerjavo pruskega oficirskega zbora, za tisti čas najbolj ekskluzivnega v Evropi, z samostanskim redom; kralj je namreč težil k temu, da se oficirji niso poročali in so ostajali samski (glej Mering, 1955:90), verjetno zaradi prihranka pri pokojninah za vojaške vdove (glej Parker, 1994:249).

V prvi polovici 18. stoletja je francoska vojska s 15.300 oficirji, 168.500 vojaki in 30.000 pripadniki milice predstavljala najmočnejšo vojaško silo v zahodni Evropi (Vojna enciklopedija (9), 1975:130), po letu 1740 pa postopoma to vlogo prevzame Prusija, ki pod orožje spravi preko 100.000 ljudi, kar je 4,5% njenega takratnega prebivalstva (ibidem). Vedno številčnejše oborožene sile ima tudi Avstrija; do leta 1789 narastejo do 300.000 pripadnikov (Kennedy v Benko, 1997:86), medtem ko v Angliji njihovo število pada; od 200.000 med špansko nasledstveno vojno na 18.000 po letu 1748 (Vojna enciklopedija (9), 1975:130).

2.2.2. Usposabljanje moštva

Linijska borbena postavitvev in linijska taktika ki sta gospodarili po bojiščih in armadah Evrope v 18. stoletju, sta imperativno zahtevali novo in popolnejšo usposabljanje enot, saj so le do skrajnosti izurjene enote v istočasnem izvrševanju vseh bojnih postopkov, premikov, uporabi orožja, plotunskega ognja in hitrem prestrojavanju pred, med in po bitki, lahko računale na pozitiven rezultat in zmago. Pri takšni linijski borbeni postavitvi je imel vsak vojak in vsaka enota svoje točno določeno, fiksirano mesto, smer gibanja in določen način delovanja, tako da so vsi le izvrševali ukaze in postopali po vnaprej določenih šablonah, brez kakršne možnosti pa tudi potrebe za lastno iniciativo.

Ker je eden izmed temeljnih namenov vojaškega urjenja prilagajanje moštva vojni realnosti in vojnim zahtevam, je bil v času linijske razporeditve in linijskih taktik razumljivo največji in hkrati glavni poudarek na doseganju mehničnega in sinhroniziranega delovanja ne samo posamičnih vojakov, temveč celotne vojske. Le tako je lahko enota delovala kot en človek, popolnoma avtomatično, kot stroj; v bitki je namreč celotna linija ob ukazu z enotnim korakom stopala pod topovskim ognjem proti sovražniku, se na povelje ustavila, pomerila, ustrelila, polnila puške, spet pomerila, ustrelila in odkorakala dalje v bajonetni naskok.

V okviru urjenja enot se je zato največja pozornost posvečala postrojevalnim vajam, ki so potekale na posebej pripravljenih eksercijah in veščini odpiranja plotunskega ognja, saj je bil ob linijski taktiki izid spopada odvisen predvsem od ognja, ne pa od uporabe hladnega orožja.

Največji dosežek je v obdobju 18. stoletja dosegla pruska vojska Friderika Velikega, ki je v boju delovala kot precizen mehanizem, to pa zato ker mu je s pomočjo številčnega oficirskega zbora uspelo najslabši človeški potencial s sistematičnim delom pretvoriti v edinstven bojni instrument, ki je slepo izvrševal njegovo voljo in želje po načelu "nihče ne razmišlja, vsi izvršujejo" (Pregled istorije ratova, 1962:25). Za doseganje tega so njegovi oficirji uporabljali dve osnovni sredstvi; eksercir in udarce, kajti nezanesljiv vojaški material tistega časa, sestavljen iz plačancev, dezertirjev, ujetnikov in podobno, se je lahko navadil na poslušnost in izvrševanje vseh nalog v miru in vojni le z železno disciplino. Palica za udarjanje je bila sestavni del opreme starešin, Friderik Veliki pa je tako dosegel, da se je vojak bolj bal kaplarjevih udarcev kot pa sovražnikove krogle.

Ko so oficirji inštruktorji moštvo najprej s pomočjo palice le nekako navadili na poslušnost, se je šele začelo pravo in precizno usposabljanje, od pozdravljanja starešin pa vse do usklajene taktike celotne armade. Z takim usposabljanjem so se vojaki začeli slepo podrežati ukazom starešin, enota pa je v celoti dosegala taktično gibljivost, predvsem v hitrem prehodu iz pohodne oziroma "marš postavitve" v borbeno postavitev. Vse kretnje so bile tako natančno predpisane, da se je celo moral "slišati en sam tlesk ust, ko vojaki odtrgajo z zobmi vršičke papirnatih patron" (Švajncer, 1998:195). K vsemu temu je sodil tudi popolnoma enoten videz vojakov, celo njihova višina in pričeska.

Kot zanimivost gre morda omeniti da je mehanični in avtomatski pruski korak v maršu z poravnano linijo, taktom korakov in predvsem načinom dviganja nog s stopali iztegnjenimi naprej, spominjal na marš vojske starega Egipta (glej Jovanovič, 1967:31).

Takšno urjenje ki je spreminjalo ljudi v dele mehanizma, jim jemalo osebnost in omogočalo najtršo disciplino, je označevala nemška beseda "drill" – ta je postal kasneje v večji ali manjši meri značilnost vseh vojsk po svetu (glej Švajncer, 1998:195).

2.2.3. Oborožitev in vojaška oprema

Sprva je bila v 17. stoletju pehota najemniških vojsk oborožena s puškami (muškete z luntnim celinom – preprostim mehanizmom, ki je ob pritisku na petelina potisnil tlečo zažigalno vrvico na zažigalni smodnik v netilni ponvici, iz katere je nato iskra skozi luknjico v cevi vžgala osnovno polnjenje v cevi) in sulicami (najdaljša orožja na drogu so bile sulice pike, s katerimi so suličarji pikenirji varovali bojni red mušketirjev pred uničujočimi napadi konjenice) in se po vrste oborožitve delila na mušketirje in pikenirje. Čeprav so že leta 1515 v Nürnbergu iznašli kolesni celin - mehanizem s kolescem, ki je deloval tako da je vžigalno kolesce s trenjem ob železov kršec povzročilo iskro in z njo zanetilo svitek preje vdet v ponvico z zažigalnim smodnikom, kolesni celin zaradi svojega zamotanega ustroja in visoke cene nikoli ni izpodrinil luntnega celina v vojaški rabi.

Velik napredek v razvoju ročnega ognjenega strelnega orožja je pomenil izum kremenskega celina – mehanizma, ki prvič v zgodovini uporablja kremen in jeklo, v letih med 1630 in 1640. Ob sprožitvi petelin podrsa s kremenom po dolžini kresilnega jezička in hkrati odkrije ponvico ter izpostavi vžigalni smodnik snopu isker. Ta preprost in učinkovit sistem, katerega prednosti sta bili predvsem natančnejše streljanje in večja varnost, je v Evropi popolnoma izpodrinil luntni in kolesni celin, ob

začetku 18. stoletja so bile s puškami kremenjačami oborožene že vse armade. Karabinka je bila puška s krajšo cevjo in lažja od muškete, zato tudi bolj priročna in ustrezna za konjenike ki pa so uporabljali tudi pištole, sedaj že prav tako opremljene s kremenskimi celini.

Kot pogonska polnitev je bil vse do poznega 19. stoletja v uporabi le tradicionalni črni smodnik, ki so ga izdelovali v različnih velikostih zrnec in z različnim razmerjem oglja, žvepla in solitra (Enciklopedija orožja, 1995:112). Njegova glavna pomanjkljivost je bila bela dimna zavesa, ki je nastala po sprožitvi strele. Ta zavesa je pogosto zasenčila cilj in močno ovirala nadaljnje merjenje. Kot vžigalna snov od pojave pušk kremenjač prevladuje kremen, ki je dajal iskre za približno 20 strel, nato ga je bilo treba zamenjati. Vsestranski izstrelek za gladkocevna orožja pa je bila svinčena krogla (ibidem).

Za vojaško rabo tistega časa so bili izdelani preprosti papirnati naboji, ki so vsebovali kroglo in dovolj smodnika za en strel (ibidem). Samo polnjenje mušket kremenjač pa je potekalo po strogo predpisanem vrstnem redu; ugriz v naboj, napolnitev ponvice, vstavitve smodnika in krogle v ustje cevi, nabijanje polnitve na dno cevi, napenjanje petelina do konca, merjenje in strel. Čeprav je bil domet gladkocevnih kremenjač okoli 300 do 400 korakov, pa vojak ni mogel pričakovati, da bo zadel nasprotnika na več kot 80 metrov, s hitrostjo streljanja en strel na okoli 20 sekund. Te pomanjkljivosti je nadomeščala takratna linijska taktika, pri kateri so vrste mož disciplinirano streljale v plotunih, medtem ko so druge polnile orožje (Enciklopedija orožja, 1995:119 in Ortenburg, 1986:55).

Ob koncu 17. stoletja so ugotovili, da je puško mogoče na zelo preprost način spremeniti v sulico in pojavili so se prvi bajoneti, ki dejansko niso bili nič drugega kot dolga bodala s posebnim okroglim ročajem, ki ga je vojak potisnil v cev. Tak bajonet se je imenoval vsadni bajonet, katerega glavna pomanjkljivost je bila, da sedaj s puško seveda ni bilo mogoče več streljati (Enciklopedija orožja, 1995:66). Kmalu po letu 1700 so to pomanjkljivost odpravili in vojaki so dobili bajonete, ki so jih lahko nataknil na cev – tulni bajoneti, z ročaji oblikovanimi kot tul, ki se natakne na puškino cev in s posebno zarezo, ki omogoči pot mimo muhe in utrditev bajoneta. Pojav bajonetov je puško spremenil v sulico in s tem mušketirjem omogočil, da so se branili sami, saj so tako dobili svojevrstno orožje za zaustavljanje konjenice. To na prvi pogled majhno in nepomembno orožje je bistveno vplivalo na sestavo vojsk in hkrati na taktiko, kajti samostojnost mušketirjev je privedla do ukinitve pikenirjev, na taktičnem nivoju pa omogočila bajonetni naskok, ki je postal odločilni element bojevanja pehote vse do izuma pušk repetirk in strojnic.

Proti koncu 17. stoletja so začeli v bitkah uporabljati male ročne bombe, imenovane ročne granate. To so bile votle krogle, napolnjene s črnim smodnikom. V steno krogle sta bili zvrtni dve odprtini, skozi njiju pa je bila potegnjena zažigalna vrvica. Prvotno so bili z ročnimi bombami oboroženi le posebej izurjeni vojaki grenadirji – veliki in močni vojaki, ki so lahko te težke železne granate (okoli 3 kg) metali dovolj daleč (Michele, 1991:52 in 53).

Do pomembnih sprememb in izpopolnitev je prišlo tudi na področju artilerije, predvsem na lafetah in ceveh ki so postajale lažje. Od poznega 15. stoletja so namreč topovske cevi ulivali iz bron, pri čemer so uporabljali tehnologijo zvonarstva, v prvi polovici 17. stoletja pa sta prišla v uporabo tudi lito železo in medenina (Enciklopedija orožja, 1995:170). To je poenostavilo in pocenilo njihovo proizvodnjo, posledično se je s tem povečala zastopanost artilerijskih orožij v oboroženih silah. Oblegovalna artilerija se je dokončno ločila od poljske, slednja pa se je, zaradi pojava lažjih topov in

havbic z ozko polnilno komoro in tečaji v ravnovesni točki, delila na armadno (težko), z dometom do 1000 metrov in polkovno (lahko), z dometom do 500 metrov. Sicer pa je poljska artilerija manevrirno sposobnost spreminjanja ognjenih položajev med bojem dobila šele v drugi polovici 18. stoletja. Kot pogonska polnitev je služil, podobno kot pri puškah, črni smodnik, kot izstrelek pa je prevladovala ulita železna krogla, na bojišču še posebej nevarna zato ker je prebijala skozi vrste mož in odskakovala od tal, s čimer je bila smrtno nevarna še na velikih razdaljah. Pojavljati pa so se začeli tudi razpršni izstrelki, predniki sodobnih kasetnih bomb (Enciklopedija orožja, 1995:167).

Od hladnega orožja v oborožitvi takratnih armad so najpomembnejši vojaški meči in sablje, katerih oblika je v 18. stoletju začela postajati uradno predpisana – to je po eni strani omogočalo lažjo in enotno nabavo po drugi pa stalno kakovost. Uporabljala ju je predvsem konjenica, čeprav so ju poleg puške in bajoneta nosili tudi pripadniki pehote (Enciklopedija orožja, 1995:52). S kratko sabljo so bili oboroženi tudi topničarji, inženirci in vojaški glasbeniki, kot paradno orožje pa so jih nosili tudi višji oficirji, kar se je ohranilo vse do današnjih dni.

Hkrati z nastankom stalnih vojsk pa so se pojavile tudi prve enotno predpisane uniforme, ki dajo vojakom enoten videz in omogočijo občutek pripadnosti ter tudi imenitnosti v primerjavi z navadnimi ljudmi. Prvi jih je za svojo vojsko leta 1672 uvedel Ludvik XIV. (Vasić, 1974:135), do začetka 18. stoletja pa so jih prevzele še druge armade po Evropi (Vasić, 1974:213). Sprva je bila uniforma po kroju podobna civilni noši tistega časa, z raznim okraševanjem pa se je začela od slednje vse bolj razlikovati. Njena glavna lastnost je bila barvitost, predpisani pa so bili vsi deli in barve.

2.2.4. Preskrba vojske

že v poglavju namenjenemu popolnjevanju oboroženih sil sem zapisal, da je bila posebna pozornost namenjena skrbi za redno prehrano vojakov, od katere je bila odvisna tudi njihova disciplina. Vse države so si bile namreč enotne, da je potrebno izkoreniniti divji sistem ropanja, značilen za obdobje tridesetletne vojne (Mering, 1955:83), ko še ni bilo organizirane preskrbe in se je vsak vojak na terenu hranil na svoj način, kot je vedel in znal. Zato so začeli s pojavom velikih stalnih vojsk v drugi polovici 17. stoletja v večini držav prehajati na centralizirano preskrbo vojske z orožjem, strelivom in hrano, prek magazinov. To so bila skladišča v trdnjavah in drugih utrjenih objektih v pričakovanem rajonu bojevanja, založena z nujno potrebno količino streliva, oblek, hrane za ljudi in za živino in podobno, iz katerih so nato z vozovi dovažali vse potrebno neposredno enotam na bojišču. Zato je obveljalo pravilo da se enote, ki so bile tudi v stanju miru povečini skoncentrirane v težko utrjenih objektih, v vojni ne oddaljijo od magazinov za več kot pet dni marša (Palmer, 1986:94 in Delbruck v Mering, 1955:83), sicer z vozovi ni bilo mogoče dostaviti vsega potrebnega, obstajala pa je tudi nevarnost, da bi sovražnik zavzel skladišča. Kljub pojavu magazinskega sistema preskrbe oboroženih sil pa so marše še vedno ovirale velike in okorne komore, saj so se oficirji še kako zavedali svojega plemiškega porekla in so potovali "na nivoju", pa tudi navadni vojaki bi ob prvem pomanjkanju hrane postali še bolj nezanesljivi (Palmer, 1986:94).

2.2.5. Organizacija in rodovi vojske

Najštevilčnejši rod vojske je v vseh državah tistega časa predstavljala pehota, ki pa se konec 17. stoletja zaradi pojava pušk kremenjač z bajoneti, posledično pa odprave sulic, ni več delila na pikenirje in mušketirje, temveč je postala istovrstna. Delila se je na vode, čete, bataljone, polke (polbrigade), brigade in divizije. V miru je bil polk s 1500 do 2000 vojaki najvišja administrativno–taktična enota, v 17. stoletju sestavljen iz 8 do 12 čet, v 18. stoletju pa iz 2 do 3 pehotnih bataljonov (sestavljenih običajno iz 3 do 4 pehotnih čet s po 150 ali 200 vojaki in ene grenadirske čete z 200 vojaki), 2 do 3 topov in 2 do 4 havbic (Teorija strategije, 2002:44).

Ker je o izidu bitke odločala ognjena moč strogo izurjene pehote, je konjenica pričela izgubljeni svoj pomen, kar se je izražalo tudi v njenem deležu v celotnih oboroženih silah; leta 1650 okoli ene tretjine, leta 1750 ena četrtnina, vse do okoli ene šestine v letu 1810 (Drury, 2000:94). Kljub temu pa je bila še vedno koristna pri napadu na boke ali pa pregonu poraženega sovražnika. Formacijsko se je delila na eskadrona, polke in divizije (konjeniški polk s 1200 do 1500 vojaki je imel 8 do 10 konjeniških eskadronov, 2 topa in 2 havbici) (Teorija strategije, 2002:44), po taktičnem namenu pa na težko in lahko. V prvo so spadali kirasirji (konjeniki s prsnim oklepom), dragonci (do tridesetletne vojne tretirani kot pehota na konjih, saj je sprva šlo za najpogumnejše mušketirje, katere so za dosego taktičnega presenečenja posadili na konje), karabinjeri (primarno oboroženi s karabinkami) in grenadirji. Lahka konjenica pa so bili huzarji (izvirno madžarska težka konjenica, po tridesetletni vojni pa neregularna lahka konjenica), ulani (oboroženi z dolgimi sulicami), pandurji (sprva oboroženo spremstvo in garda hrvaških in madžarskih vladajočih razredov, kasneje pa neregularne vojaške formacije) in frajkerji (prostovoljni odredi, bližje redni vojski).

Povečevala pa se je bojna vloga in s tem pomen artilerije. V prvih artilerijskih oficirskih šolah ki nastajajo v 18. stoletju, se "bodoči oficirji učijo tudi matematike, mehanike, kemije, balistike, fortifikacije, topografije in celo tujih jezikov" (Stanič, 1975:24). Kljub temu, da so artilerijske kadre smatrali za ozke specialiste, kateri ne morejo poveljevati ostalim enotam vse do 19. stoletja, pa je bila artilerija priznana za samostojni tretji rod vojske, oficirji pa so dobili enake čine kot oficirji v pehoti in konjenici. Poljska artilerija se je sprva delila na baterije, od sredine 18. stoletja naprej pa še na artilerijske polke in brigade, sprva sestavljene iz 4 do 10 čet (baterij), pozneje pa iz 2 do 3 bataljonov (divizionov).

Hkrati z večanjem vloge artilerije ki jo je bilo treba spremljati in dejstva da so imele v vojskovanju še vedno veliko vlogo težko premagljive trdnjave, je začelo dobivati na pomenu še inženirstvo, ki je bilo lahko samostojen rod ali samo služba.

V bitki pa so včasih zaradi lažjega poveljevanja 2 do 3 polke združili v brigado, 2 do 3 brigade v divizijo, po potrebi pa iz nekaj brigad in divizij celo korpus. Vendar zadnje tri formacijske strukture še niso imele stalne sestave, zato je bila temeljna obračunska enota bataljon, višja pa polk (Teorija strategije, 2002:44).

2.2.5.1. Pojav lahke pehote

Ker je v tistem času prevladoval magazinski sistem preskrbe, je iz tega jasno izhajala tudi potreba po varovanju takih magazinov, kot tudi konvojev z živežem nasploh, saj je šlo za zelo ranljive in občutljive objekte. Zaradi opravljanja nalog izvidovanja in varovanja opisanih objektov, se v evropskem vojskovanju ponovno pričnejo pojavljati lahke enote (večinoma pehota, v manjši meri tudi konjenica), imenovane lahka pehota, ki poleg opisanega deluje tudi zoper sovražnikove linije komuniciranja, izvaja bliskovite vpade in prijema ujetnike (gre predvsem za tako imenovano malo vojno oziroma skupek izoliranih akcij v sovražnikovem zaledju ki ga ponavadi izvajajo neregularne enote, kar pa v sedanjem času zaradi neprimerljivo kakovostnejšega varovanja zaledja skorajda ni več možno (Tomac, 1968:64)). V bitkah pa jo uporabljajo kot sredstvo za vznemirjanje sovražnika ali pa izvajanje kritja, v ospredju ali na bokih glavnih linij (Dupuy, 1984:147).

Do njihove prve večje uporabe je prišlo v vojni za avstrijsko nasledstvo (1740-1748), ko je Friderik Veliki s superiornimi silami in v koaliciji s francoskimi in bavarskimi zavezniki napadel Avstrijo. Cesarica Marija Terezija je bila v obrambi prisiljena uporabiti vsa sredstva in vse razpoložljive sile, pri tem pa se ni obotavljala uporabi "divjih Hrvatov in pandurjev" z avstrijske Vojne krajine, prvenstveno namenjene obrambi pred Turki. Tako se je v začetku leta 1741 na evropskem bojišču borilo preko 30.000 omenjenih mož, njihova učinkovitost pa je prisilila tudi druge države k uvedbi podobnih enot. Tudi Friderik je uvedel in nato sproti zviševal delež svoj lahke pehote, katera se je spopadala s "Hrvati" (ibidem). Francija je leta 1744 prav tako uvedla nekaj lahkih regimentov, kot tudi kombiniranih pehotno-konjeniških enot, medtem ko je Anglija take enote uvedla šele po letu 1750, po izkušnjah iz Amerike (ibidem). Njeni učinkovitosti navkljub pa lahka pehota v tistem obdobju še ni postala dominantna na evropskih bojiščih, kajti v bitkah ni mogla doseči odločilnega pomena, zato ji vojskovodje niso posvečali pozornosti. Glavni poudarek je bil še vedno na drilu in linijski taktiki, v to pa je kasneje prisiljevala "graničarje" tudi Avstrija (Dupuy, 1984:148).

2.3. Veščina vojskovanja

2.3.1. Taktika

Na bojiščih takratnega obdobja je prevladovala linijska taktika, pri kateri se je pehota postrojila po bataljonih v tri do šestvrstnem zboru v dveh do treh linijah. Vsak bataljon je imel svojo določeno mesto pri razporedu, vsi pa so bili na majhni medsebojni razdalji (okoli 150–200 korakov) postavljeni tako da so tvorili dve oziroma tri neprekinjene linije (Vojna enciklopedija (5), 1973:88). Na centru je bila pehota, na obeh krilih konjenica v dveh ali treh vrstah, en del kot rezerva tudi za fronto, artilerija pa na krilih in pred fronto. Elitni bataljoni grenadirjev so vezali prvo in drugo linijo in varovali njihove boke (Vojna istorija, 1980:15). Takšna razporeditev se je premikala na bojišču proti sovražniku s hitrostjo okoli 75 korakov v minuti. Linija je morala biti ves čas popolnoma poravnana po fronti in globini, nobene spremembe niso bile dovoljene (ibidem). Na razdalji približno 80 korakov od sovražnika je prva vrsta pokleknila, pomerila in ustrelila. Takoj zatem je mimo te vrste stopila naprej naslednja vrsta in ustrelila, prejšnja pa je zadaj polnila puške. Takoj nato je slednja stopila spet naprej, ustrelila in tako dalje. Enako je na drugi strani napredoval sovražnik. Vse do bajonetnega naskoka, ki je predstavljal sklepni del bitke (Vojna zgodovina, 1995:115).

Največji dosežek in popolnost bojevanja v uporabi linijske taktike je v sredini 18. stoletja dosegala pruska vojska Friderika Velikega (Pregled istorije ratova, 1962:25). Zahvaljujoč dolgotrajnemu in natančnemu urjenju s katerim so se vojaki v celoti podredili vsakršnim ukazom svojih starešin, so enote dosegale visoko taktično gibljivost, še posebej sposobnost hitrega prehoda iz pohodne v borbeno postavitev. Visoka usposobljenost enot je omogočala Frideriku da v dolge postavitve vnese več gibljivosti in premičnosti, s čimer je privedel linijsko taktiko skoraj do popolnosti (ibidem). Pruska vojska je že v letih okoli 1730 revolucionirala svojo taktiko z asimilacijo marš in bojnih postavitev (Drury, 2000:96). Prav tako je v tistem obdobju še izpopolnila svoj korak, ki je zahteval od vojakov v vseh nižjih enotah istočasen in usklajen dvig leve in nato desne noge, kar je omogočalo marširanje v še bolj zgoščenih vrstah, ob hkratni ohranitvi globine kolon. Bataljoni, sestavljeni iz kolon vodov, so se lahko zavrteli v levo ali desno, to pa je dalo popolno linijsko postavitev v le nekaj minutah (ibidem). Pruski bataljoni so bili kot celota tako zanesljivo izurjeni, da je lahko cela armada marširala mimo sovražnika, se zavrtela v linijo in takoj prešla v napad. Tako je lahko Friderik Veliki spravil celo vojsko za boke presenečenega sovražnika (ki je pred tem porabil nekaj ur, da se je komaj razporedil v ravne linije) in ga takoj zatem zasul s točo krogel, lastne boke pa mu je varovala dobro izurjena konjenica (ibidem).

Friderik je v bitkah najraje s preciznimi marši pod kotom na samem bojišču postavil svojo vojsko proti nasprotnikovemu boku, to pa mu je omogočilo, da je lahko angažiral svoje močnejše sile (eno krilo, del centra) proti nasprotnikovemu krilu in boku, ob hkratni in nespremenjeni linijski postavitvi (Pregled istorije ratova, 1962:25). Z opisano kotno postavitvijo je dosegel dvoje; v primeru uspeha je dosegel hitro zmago z dobesednim zvijanjem sovražnikove linije, v primeru neuspeha pa je tako znižal število svojih žrtev, sicer neizbežnih v vzporednih trkih dolgih neprekinjenih linij. Kot najboljši primer opisane kotne postavitve predstavlja bitka pri Leuthenu leta 1757 (Drury, 2000:96), v kateri je Friderik s svojimi

36.000 vojaki premagal 80.000 glavo avstrijsko vojsko, potek bitke pa je ustoličil Friderikovo slavo za vse čase.

Sicer pa sama linijska postavitvev in tudi napad pod kotom nista bila kot taka nič novega, saj sta bila že med najstarejšimi oblikami vojskovanja – kotno postavitvev je uporabljal v bitkah že Epaminond, tebanski vojskovodja iz antične dobe (glej Vojna enciklopedija (4), 1972:640).

2.3.2. Strategija

Takratne stalne armade so bile popolnjene z najemniki in kot take vezane na linijsko taktiko in preskrbovanje iz magazinov, hkrati pa so bile tudi drage in zato zelo občutljive na vsake izgube v moštvu. Nad sovražnika so šle v ravnih linijah, kot mehanski strelski stroj, zato so bitke ponavadi potekale le na odprtih ravninah, doseči čim večjo hitrost masivnega plotunskega ognja pa je bil glavni namen vojaškega urjenja. Ker je tako vojsko bilo treba držati v taborih in pod stražo (v nasprotnem primeru bi se takoj razbežala na vse strani), jo je moral oskrbovati vrhovni vojni poveljnik oziroma država (če bi se vojaki oskrbovali sami, bi se spremenili v navadne razbojnike). Njeno gibanje pa je bilo vezano na magazine in pekarnice, zato je imela omejen doseg gibanja. Predvsem zaradi strahu, da ne bi izgubili svoje izurjene in drage vojske, ki je v kratkem času ni bilo mogoče obnoviti, od sredine 17. stoletja naprej številni vojskovodje v vojni niso skušali zmagati z odločilno bitko ampak s spretnim manevriranjem po bojišču, s katerim so skušali vsiliti nasprotniku boj v zanj neugodnih, zase pa ugodnih razmerah, zato manever ni bil sredstvo za razbitje nasprotnika ampak cilj sam zase. Tako se je uveljavila neodločna strategija, ki se v strateški teoriji imenuje maneverska strategija ali strategija izčrpavanja, vojne tistega obdobja pa vojne "šahovnice" (Teorija strategije, 2002:49).

Druga šlezijaska vojna je bila nazoren primer strategije v kateri je manever pomembnejši od bitke. Leta 1744 ko je Friderik Veliki s svojo vojsko vpadel v Češko, ga je iz nje tako spretno odstranil avstrijski maršal Traun le s pomočjo manevrov, brez ene same bitke, tako da je bila pruska vojska ob vrnitvi v Šlezijo v stanju popolnega razsula, kralj sam pa je preživel nekaj mesecev na robu propada (Mering, 1955:94).

Vse to pa so bili razlogi da kljub povečanim strateškim zmogljivostim vojskujočih se držav in nastankom novih okoliščin (vojne so vse bolj dobivale koalicijsko naravo, bojevanja so potekala na več smereh ali bojevališčih, sam oboroženi boj pa se je prostorsko močno razmahnil) vojne v obdobju stalnih najemniških vojsk še niso imele odločilne narave ampak so bile še naprej dolgotrajne, metodične vojne, ki so se običajno končale z ničelnimi rezultati. Vsaka stran v vojni je skušala doseči prednost pred sovražnikom tako, da mu je uničevala magazine za oskrbovanje vojske (za njihovo zaščito so morali uporabiti velik del svoje vojaške sile, celo do 50 odstotkov, kar je povzročilo oslabitev glavnih sil), mu odtrgala del ozemlja ali osvojila trdnjavo, ga skušala čimbolj onemogočiti z raznovrstnimi manevri, pritiski, diverzijami in bitko smatrala le za skrajno sredstvo, katero velja uporabiti le v izredno ugodnih pogojih, ko je moč pričakovati kakšno korist ali pa v skrajni sili.

Glavna naloga oboroženih sil je bila tako zavzeti nasprotnikove trdnjave, ne pa v bitki na odprtem bojišču uničiti njegovo živo silo. Zato in pa zaradi omejitev linijske taktike, po dobljeni bitki tudi niso

izvajali pregona sovražnika z glavnimi silami ampak samo s posameznimi (ponavadi konjeniški) odredi. Vsi vojskovodje tistega časa niso težili k popolnemu uničenju sovražnikove žive sile v eni in odločilni bitki, temveč da ga z več ločenimi malimi udarci prepričajo, da zapusti svoj položaj. Trdnjave tistega časa so imele pomembno vlogo, kajti vse močne države so skušale na svojih mejah zgraditi čim večje število trdnjav in ob opori na prednosti trdnjavske obrambe zaščititi svoje ozemlje pred vpadom sovražnika. Njihovo število je neprestano raslo (samo v mejnem pasu Francije jih je bilo na primer okoli 300), še posebej pod vplivom Vaubanovih fortifikacijskih principov. Branilci svojih glavnih sil niso grupirali na odločilni smeri, ampak so jih razdelili v številne majhne odrede v trdnjavah, ki so bile v obliki kordona ali verige razporejene vzdolž državnih meja, ponavadi brez jasno izraženega težišča. Tako je nastala kordonska obrambna strategija, ki je omogočala predvsem obrambo državnega ozemlja pred morebitnimi vpadi sovražnika, nudila pa je tudi oporo za delovanje lastnih sil. Ta strategija pa je bila v bistvu ranljiva, kajti sovražnik je lahko vedno zbral dovolj močne sile na bilo kateri smeri in z njimi prebil fronto. Vendar se to v praksi pogosto ni dogajalo, iz istih razlogov zaradi katerih so se izogibali vsem velikim in odločilnim bitkam (glej Teorija strategije, 2002: 49).

3. FRANCOSKE REVOLUCIONARNE IN NAPOLEONOVE VOJNE

3.1. Splošne značilnosti obdobja

Ludvik XV. ki mu značilno pripisujejo geslo "Après moi, le déluge!" (Za menoj naj pride kar hoče, pa čeprav vesoljni potop!) je zapustil leta 1774 svojemu vnuku razmajano državo (Markow, 1989:45), ki je na vso moč varovala privilegije plemstva in duhovščine, medtem ko je bil tretji stan na čelu z vse močnejšo buržoazijo zatiran in popolnoma brezpredmeten – kljub temu da je slednja spričo svojega premoženja in izobrazbe zasedala v družbi nesporno prvo mesto (Markow, 1989:11). Monarhija je medlela v finančni onemoglosti, katero sta velika gospodarska in družbena kriza le še poglobili. To je delovalo vedno bolj pogubno tudi na visoko obdavčeno francosko kmetijstvo, ki ni moglo služiti buržoaziji kot vir surovin, sami kmetje pa kot vir delovne sile in potrošnik industrijskih proizvodov. V času ko je angleška industrija uspešno pospeševala posodabljanje strojne opreme in s tem proizvodne zmogljivosti, je francoska industrija podlegala angleškemu tekmeču celo na notranjem trgu. Zaradi mnogih pokrajinskih carin je bil "prevoz blaga iz Kitajske v Francijo cenejši kot njen prevoz od francoskih pomorskih luk do Pariza" (Lukovič in drugi, 1962:39). Vse to pa je prizadelo tudi druge panoge in bančništvo, brezposelnost se je še povečala, zlasti v tekstilni industriji (Markow, 1989:54). Bedo ljudskih množic so še zaostrele posledice strašno slabe žetve, v prvih mesecih leta 1789 so v več provincah izbruhnili nemiri zaradi lakote (ibidem). Zato ne čudi, da so ob vsem tem različne skupine v francoski družbi nasprotovale obstoječi ureditvi, njenim privilegiranim vrhnjim slojem in diskreditirani monarhiji. Čeprav sta cerkev in država omejevali svobodo tiska, je bila družbena kritika skozi peresa znanstvenikov, filozofov, piscev in publicistov zelo živahna in široko razširjena, različni mnenjski voditelji, močno prežeti z uspehi ameriške revolucije pa so imeli precejšno splošno podporo. Prihajajočo revolucijo ki so jo napovedovali buržoazni ideologi, pa so še pospešili družbeni in gospodarski nemiri, povezani s hudimi finančnimi težavami.

Po poskusu Ludvika XVI. da ukine Narodno skupščino, v kateri so bili poslanci tretjega stanu, je 14. julija 1789 prišlo do oborožene vstaje, najprej v Parizu, nato v ostalih mestih, v drugi polovici julija pa po celi Franciji. Po ukinitvi fevdalizma in sprejetju Deklaracije o človekovih pravicah v oktobru istega leta in sprejetju deklaracije v kateri se francoski narod odreka vsaki osvajalni vojni maja naslednje leto, je prišlo do takih sprememb v razmerjih sil znotraj revolucionarne Francije, na katere je fevdalna in absolutistična Evropa slej ko prej morala reagirati.

Evropski dvori so že od začetka opazovali francosko revolucijo s kar najhujšim nezaupanjem, saj so se bali da bodo razumeli njeno znamenje prej ali slej tudi njihovi podložniki (Markow, 1989:132). Ideje francoske revolucije so se namreč prehitro širile v druge evropske dežele, kjer so povzročale nenačrtovana vrenja tudi v drugih tlačenih narodih in slojih. Francija je bila prisiljena stopiti v oborožen boj proti svojim sovražnikom, katerih osnovni cilj je bil izničenje pridobitev revolucije in vzpostavitve družbene ureditve, kakršna je obstajala pred letom 1789.

S tem je nastopilo dolgo obdobje vojn, v skupnem trajanju 23 let, ki pa jih lahko delimo na francoske revolucionarne vojne in Napoleonove vojne. Prve so bile vojne za zaščito pridobitev revolucije od

kontrarevolucionarnih monarhij, zaključene z mirom v Amijenu, dne 25. marca 1802. Sledijo jim Napoleonove vojne, od prekinitve amijenskega miru leta 1803, do končnega Napoleonovega zloma pri Waterlooju leta 1815. Slednje pa so se spremenile v osvajalne vojne, ki so pri tlačanih narodih izzvale narodnoosvobodilna gibanja proti svojim okupatorjem (glej Vojna istorija, 1980:17). Na splošno pa so pomenile Napoleonove vojne kot nadaljevanje francoskih revolucionarnih vojn, višek opisanih procesov in dejansko tudi že prvi primer sodobnega vojskovanja, sodobnega izvajanja totalne politike moči v korist interesov neke države (Benko, 1997:96).

3.2. Značilnosti oboroženih sil

3.2.1. Popolnjevanje enot

S francosko revolucijo se v obdobju vojaške zgodovine prične novo obdobje, kajti po tem ko je tako radikalno spremenila družbene odnose, je prišlo do korenitih sprememb tudi v sestavi, organizaciji in uporabi vojske. Stari sistem popolnjevanja najemniške vojske je bil v letih 1791 in 1792 zamenjan najprej s pozivom prostovoljcev (Griffith, 1998:82), februarja leta 1793 pa je bil uveden obvezniški sistem, kateri pa ni uspel zbrati več kot 100.000 mož (ibidem). Po vrsti sprememb oziroma ukrepov (nove pravice za vse državljane, boj proti špekulaciji, uvedba minimalnih cen živeža, obvezen odkup žitaric in omejitev trgovine) so bili počasi podani pogoji, ki so lahko povezali milijone ljudi za obrambo revolucije in tako položili v roke jakobincem možnost da mobilizirajo vse fizične, moralne in duhovne sile svojega naroda za borbo proti kontrarevoluciji. Tako je konvent – takratna jakobinska vlada imenovana 22. septembra 1792, po razglasitvi republike, avgusta 1793 sprejel znani dekret o splošni vojaški obveznosti za vse državljane (*levée en masse*), katerega vsebina se je glasila:

“Od tega trenutka, pa vse dokler ne bo sovražnik izgnan iz območja Republike Francije, so vsi Francozi v neprekinjeni vojaški službi. Mlajši bodo odšli v boj; poročeni bodo kovali orožje in prevažali potrebščine za oskrbovanje čet; ženske bodo pripravljale obleke in šotore, stregle v bolnišnicah. Otroci bodo izdelovali povoje iz starih oblačil. Starci bodo morali prihajati na trge vzbujati pogum pri borcih, sovraštvo do kraljev in misel o edinstvu republike” (Markow, 1989:200).

Iz tega dekreta jasno izhaja popolna mobilizacija vseh človeških in materialnih virov revolucionarne Francije, torej uporabe “totalnih sredstev”, v prvi vrsti uporabo številčnosti francoske armade, utemeljene s konceptom oboroženega ljudstva. Konec leta 1793 je francoska vojska narasla na okoli 800.000, leta 1794 pa že na okoli 1.200.000 mož (Vojna enciklopedija (3), 1974:85). To pa niso bili več na silo zbrani najemniki nizkih moralnih kvalitete ki bi služili vsakomur ki jih plača, ampak celotna mlada generacija francoskega naroda, napajane s idejami bratstva, svobode in enakosti. Pomanjkanje usposobljenosti so na bojišču kompenzirali z visokim duhom in privrženostjo ciljem revolucije. Po njihovi zmagi pri Valmyju je o njih nek oficir rekel: “Če bi sodil po njihovem izgledu, mnoge od njih ne bi sprejel zaradi višine. Ampak položil sem roko na njihova srca in srca so gorela od patriotizma” (Luković, 1962:41).

Revolucija je ustvarila globoke spremembe tako v vojaškem in starešinskem kadru, kot tudi v odnosih med vojaki in oficirji. Če je prej lahko postal oficir le tisti, ki je lahko dokazal svoje plemiško poreklo, je sedaj lahko oficir in celo general postal vsak, ki bi pokazal potrebne kvalitete in sposobnosti. Do novih oficirjev so imeli vojaki polno zaupanje, bili pa so tudi zelo zblížani z vojaki. Skupaj z njimi so prenašali vse trpljenje, pomanjkanje in vojne tegobe, pri tem pa so služili kot primer vzdržljivosti, odrekanja in poguma. Visoko moralno in borbene vrednosti francoskih vojakov so priznavali tudi njihovi nasprotniki. Nek nemški oficir je zapisal: “Nemogoče je ne občudovati tega naroda. Včeraj sem ujel enega oficirja, njegovo obnašanje je bilo tako veličastno, kot ga pri nas ne bi našli. Nemški vojak je bolj religiozen od

francoskega, vendar je francoski neprimerljivo moralnejši, ker princip časti nanj neizmerno bolj deluje kot na nemškega" (Luković, 1962:42).

Kljub temu pa so bile v Napoleonovih osvajalnih vojnah, ki so sledile revolucionarnim, francoske izgube velike, zato jih je Napoleon skušal nadoknaditi tako z novačenjem vse mlajših letnikov, kot tudi z vključevanjem vse večjega števila tujcev v francosko armado. Katastrofa leta 1812 v Rusiji je krizo v popolnjevanju še bolj poglobila, kajti izgube v ruski kampanji so šteje več kot 270.000 padlih in 200.000 ujetih vojakov (Benko, 1997:98).

3.2.2. Usposabljanje moštva

Ko je morala leta 1792 revolucija braniti samo sebe pred prodirajočimi evropskimi armadami, ni bilo časa za urjenje formalnih vojaških doktrin in postopkov. Le del stare kraljeve izurjene vojske je ostal zvest revolucionarni vladi in še ta del je bil precej nezanesljiv, tako da je bilo z drilom izurjene in disciplinirane pehote enostavno premalo, da bi lahko v boju izvajala linijsko taktiko. Osvobojen fevdalnega zatiranja francoski vojak–državljan ni več mogel prenašati stare železne discipline in drila, četudi bi bilo dovolj časa za njun doseg. Do perfekcije dosežena izurjenost v obvladovanju muškete enostavno ni bila več potrebna, saj je v boju zadostoval že bajonet. In če ni bilo bajoneta je prav prišlo čisto navadno kopje (Griffith, 1998:188). Zato je bil pri revolucionarni armadi toliko bolj prisoten koncept "naravnega človeka", ki je obrnil hrbet staremu redu. To so bili ljudje, ženske in moški, ki so se borili kot svobodni ljudje, za svojo svobodo, v množičnih kolonah in raztresenemu strelskemu postroju. Nenazadnje je bilo to tudi edino možno za mase, ki so imele mušketo prvič v rokah dan ali dva pred bitko (Howard, 1990:79).

Ker je nova taktika zahtevala, da se enote usposobijo manj v izvajanju postrojevalnih postopkov, natančnemu streljanju in bojevanju prsa na prsa, bolj pa v manevriranju na bojišču in sodelovanju v boju, se je pojavila potreba po temeljiti reorganizaciji sistema vzgoje in usposabljanja vojaških enot. Vojake so začeli učiti tistega, kar so potrebovali na bojišču, pri njih so razvijali iniciativnost, iznajdljivost, vzdržljivost, odločnost in zavesten odnos do izvajanja vseh bojnih nalog (Teorija strategije, 2002:61). Toda ko so Napoleonove vojne dobile osvajalen značaj, je začel v usposabljanju vojakov čedalje pomembnejšo mesto zopet dobivati dril (ibidem).

3.2.3. Preskrba vojske

Povečanje številčnosti oboroženih sil in razmah bojnega delovanja sta zahtevala tudi spremembo dotedanjšega sistema preskrbe enot, ki je zmanjševal gibljivost in manevrsko sposobnost vojske. Množični oboroženi sili niso več zadoščale samo vnaprej oblikovane zaloge hrane v skladiščih, zato so poleg magazinskega sistema preskrbe pričeli uporabljati tudi rekvizicijo – uporabo krajevnih virov. Zato so bile sedaj divizije lahko nastanjene v mestih in po vaseh, kjer jih je z hrano oskrbovalo ljudstvo, komora pa se je precej zmanjšala, kajti prejšnja glamurozna prtljaga oficirjev je bila

zreducirana do najmanjše možne količine. Šotori so bili ukinjeni, uvedeno pa je bilo bivakiranje pod milim nebom.

Magazinskega sistema pa kljub temu ni bilo moč v popolnosti odpraviti, kajti v primeru ko ni šlo za pravične vojne vojska ni imela podpore ljudstva, to pa bi v veliki meri onemogočalo rekvizicijo. Zato je Napoleon odredil, da naj ima vsak vojak pri sebi zaloge hrane za štiri dni, za dodatne štiri dni pa na vozovih oziroma komorah ki so spremljale napredovanje enot. Vendar je bila uporaba teh osemdnevnih zalog dovoljena le v skrajni sili. Primarni način prehranjevanja moštva je bilo treba kljub temu zagotoviti z rekvizicijo. Takšen logistični sistem se je izkazal za zelo učinkovitega vse do leta 1812. Ob napadu na Rusijo pa je popolnoma odpovedal zaradi slabih cest v Rusiji, revnosti dežele, aktivnosti ruskih partizanov in "strategije požgane zemlje" carja Aleksandra in generala Kutuzova.

3.2.4. Oborožitev in vojaška oprema

Bojne lastnosti strelskega orožja se niso bistveno spremenile vse do štiridesetih let 19. stoletja. Tako so bile tudi vojske v obdobju po francoski buržoazni revoluciji oborožene s puškami kremenjačami z gladko cevjo in sprednjim polnjenjem. Modeli pušk v oborožitvi različnih držav se med seboj niso bistveno kakovostno razlikovali, v glavnem so imeli enake lastnosti; teže okoli 4 do 5 kg, dometa okoli 400 m, ter hitrosti streljanja 3 do 4,5 naboja v minuti. Artileriji je pripadal levji delež v Napoleonovih bitkah, ki pa je bil tudi najbolj smrtonosen. Francoska revolucionarna armada je od monarhije nasledila odličen sistem poljske artilerije, katerega je oblikoval artilerijski oficir Jean Baptiste Gribeauval (1715-1789) in kateri je bil uveden v francosko vojsko že leta 1776. Predvsem zaradi vplivov (uspehov) Friderika Velikega je Gribeauval skušal doseči najvišjo stopnjo mobilnosti poljske artilerije, kar mu je uspelo z zmanjšanjem dolžine in teže topovskih cevi pa tudi z zmanjšanjem teže lafet – poleg tega je na slednje namestil večja kolesa, s čimer je dosegel lažjo prehodnost tudi na težjem terenu. Domet in natančnost je izboljšal s preciznejšo izdelavo izstrelkov, hitrost streljanja pa s pripravljenimi naboji. Sedaj so bili vlečni konji postavljeni v dveh vrstah, namesto v eni. Šest konjev je lahko vleklo za seboj 12 funtni top, štirje pa 8 ali 4 funtnega ali pa novo 6 inčno havbico (funti so označevali maso izstrelka za topove, inči pa kaliber cevi).

V celoti gledano je ostalo orožje celotno obdobje po francoski revoluciji, vse do končnega zloma Napoleona, enako kot v 18. stoletju. Zaradi tega orožje samo nikakor ni moglo pomembneje vplivati na spremembo tistih oblik in načinov izvajanja oboroženega boja, ki so se v vseh oboroženih silah uveljavili po francoski buržoazni revoluciji, kajti "spremembe bojevanja po francoski revoluciji niso ničesar dolgovale tehnologiji; orožje se skorajda ni razlikovalo od orožja v začetku 18. stoletja, temveč so socialne sile sproščene po letu 1789 tiste, ki so omogočile da je "oboroženo ljudstvo" postalo realnost" (Drury, 2000:102).

3.2.5. Organizacija in rodovi vojske

Pehotna divizija kot stalna taktična in administrativna formacija se je v Franciji pojavila že v 18. stoletju. Leta 1759 je namreč vojvoda de Broglie v francosko armado vpeljal divizijsko strukturo; stalno mešano telo pehote in artilerije, v letu 1794 pa se je Carnot, revolucionarni minister za vojno, domislil divizije sestavljene iz vseh treh rodov, torej pehote, konjenice in artilerije, katera lahko popolnoma neodvisno izvaja zadane operacije. Leta 1796 je bil divizijski sistem že popolnoma sprejet v francoski armadi, še bolj pa ga je nadgradil Napoleon Bonaparte. Mobilnost divizij je bila še povečana s prenovljeno artilerijo, katera je sedaj lahko spremljala pehoto in z njo manevrirala po bojišču. Napoleonove pehotne divizije so bile sestavljene iz dveh ali treh pehotnih brigad (vsaka iz dveh regimentov) in iz ene artilerijske brigade (sestavljena iz dveh baterij s po štirimi poljskimi topovi in dvema havbicama). Velikost svojih divizij je neprestano spreminjal s spreminjanjem števila brigad in artilerijskih baterij znotraj njih, s čimer je zmedel obveščevalne službe svojih nasprotnikov.

Ker pa so divizije številčno še naraščale, se je pojavila potreba po njihovi združitvi v korpuse, predvsem zaradi lažjega nadzora in poveljevanja. Prva taka formacija se je pojavila leta 1800, ko je Moreau združil enajst divizij v štiri korpuse. Leta 1804 ko je Napoleon pripravljal svojo vojsko na invazijo na Britanijo, je uvedel stalne armadne korpuse, divizije pa so še vedno ostale glavne taktične enote ponavadi sestavljene iz dveh rodov; pehote in artilerije. Korpusi so vsebovali še konjenico, prav tako v divizijah, ki pa je opravljala izvidniške naloge za cel korpus. Nekateri Napoleonovi korpusi pa so bili sestavljeni samo iz konjenice. V konjenici, oboroženi s sulico in sabljo je obstajala stroga delitev na težko in lahko. Težki konjeniki so bili deloma oklepljeni kirasirji na velikih konjih, medtem ko so bile enote lahkih konjenikov bolj mobilne, sposobne tako za doseg presenečenja, kot tudi za pregon poraženega sovražnika. Za doseganje prvega je bila Napoleonova konjenica, opremljena tudi s konjsko artilerijo, zelo učinkovita, saj so jo običajno uporabljali za boj proti sovražnikovi pehoti, že zdesetkani zaradi uničevalnega ognja artilerije ali pa pehotnega napada, kajti za boj proti sveži pehoti kljub vsemu ni mogla biti učinkovita. Ob začetku Napoleonovih vojn je bila francoska konjenica boljša od vseh drugih v Evropi, vendar je bilo ob nadaljnji vojni vihri vse težje zagotavljati in vzdrževati iste standarde učinkovitosti, pa tudi njegovi nasprotniki so počasi pričeli pomembno izboljševati svoje, prav na podlagi izkušenj iz bojev s francosko konjenico. Tako je bila na Iberskem polotoku Wellingtonova konjenica še v manjšini, medtem ko je pri Waterlooju že odigrala glavno vlogo v zaviranju in ustavljanju francoskih pehotnih napadov.

Napoleon je do skrajnosti izkoristil manevrske sposobnosti francoske artilerije, s čimer je postala najpomembnejše orodje njegovih operacij (Dupuy, 1984:158). Ena izmed njegovih priljubljenih metod, uporabljenih v zadnjih letih imperija ko so vojne potrebe že povzročale padec kakovosti enot, je uporaba tako imenovanih *grand batterie*, s katerimi je dobesedno pometal s celimi odredi sovražnikovih linij in na ta način omogočal napredovanje pehoti, kar je prišlo še posebej do izraza leta 1809 pri Wagramu.

Glavna razvojna usmeritev je bila organizacijsko in taktično združevanje osnovnih rodov vojske v divizije in korpuse ter oblikovanje velikih organizacijskih sestavov artilerije, konjenice in inženirstva (Teorija strategije, 2002:60).

3.3. Veščina vojskovanja

3.3.1. Taktika

Vse spremembe katere je v vojaško organizacijo vnesla francoska revolucija, predvsem pa kvalitetno spremenjena sestava oboroženih sil, so omogočili pojav nove borbene postavitve in načina bojevanja nasploh. Stopnja razvitosti strelnega orožja (hitrost streljanja, domet, množičnost) je sicer že pred tem nekoliko nakazovala na razsuto postavitve enot na bojišču in zamenjavo linijske taktike z novo taktiko, vendar tega ni bilo mogoče uresničiti v armadah popolnjenih iz najemnikov, kajti od slednjih je bilo moč pričakovati koristi le v gosti linijski postavitvi in linijski taktiki, ki je omogočala kontrolo nad njimi in jim preprečevala dezertacije. Po drugi strani pa nova armada slabo ali sploh ne usposobljena, ne bi mogla vzdržati v boju in premagati dobro izurjenih linijskih enot, če bi uporabila linijsko razporeditev in linijsko taktiko.

V takih pogojih je skoraj spontano vzcvetela nova taktika in nov način bojevanja in razporeditve enot na bojišču, katere je Napoleon kot talentirani vojak razvijal še naprej. Močnim linijskim postavitvam najemniških vojsk so se tako pričele upirati elastične, gibljive in za manever pripravljene enote v raztresenih strelskih strojih, kombiniranih z udarnimi kolonami. Strelci v raztresenem stroju so uspešno uporabljali vsako vrsto zemljišča in tako učinkovito izkoriščali svojo ognjeno moč proti gosto zbitim ravnim linijskim postavitvam fevdalnih vojsk, istočasno pa so se na tak način izognili delovanju sovražnikovega plotunskega ognja. Kolone so bile ugodna borbena postavitve za prebijanje linijske postavitve in za izvajanje delovanja enot v raztresenem razporedu, prav tako pa so bile najugodnejša forma postavitve slabo izurjenega moštva. Ponavadi so razsuti strelci ob pričetku bitke s svojim individualnim ognjem tako zmedli in zamotili sovražnika, da so se mu lahko napadalne kolone popolnoma približale še preden je nanje odprl ogenj.

Nova vojska in nov način bojevanja katerega je od revolucionarne armade prevzel in skrbno negoval Napoleon, so kar nizali zmage nad najemniškimi vojskami in linijsko taktiko, kajti nova borbena postavitve je signifikantno povečala manevrsko sposobnost in udarno moč pehote na bojišču, kar jo je naredilo za učinkovitejšo od prejšnjih linijskih postavitvev.

V vojni s prvo koalicijo (1792-1795) se je opisana taktika šele širila po francoski pehoti, proti koncu leta 1793 so vsi bataljoni delovali kot lahka pehota. Takšen način bojevanja, imenovan tudi "taktika horde" pa je bil leta 1795 presežen, kajti Francozi so se sedaj že borili v obliki napadalnih kolon in strelcev v raztresenem stroju, ki so izvajali izvidovanja in ob začetku bitke zmedli sovražnika s svojim posamičnim ognjem. Pomembno pa je povedati, da strelci v raztresenem stroju niso bili del posebnih lahkih enot (lahke pehote, kot je bila znana že v prvi polovici 18. stoletja), temveč integralni del regularne pehote, ki je tako postala še bolj fleksibilna in zato napovedovala skorajšnji zaton lahkih enot.

Nova taktika je v veliki meri povečala tudi vlogo starešin na vseh nivojih. Vsak poveljnik je dobival konkretne ponavadi pa tudi samostojne naloge, za katerih izvršitev je lahko sam odločal kako, kje in s katerimi silami bo sovražniku zadal udarec in kako bo uporabil svoje rezerve.

3.3.1.1. Wellingtonova taktika

Najbolj učinkovit odgovor na takšno bojevanje pa je v tistem času ponudila Velika Britanija, predvsem njena lahka pehota. Njena taktika je bila zasnovana na učinku kontroliranega in natančnega ognja enot, ki pa so v boju do največje možne mere izkoriščale hkratno mobilnost razsutih strelcev s statičnostjo liniji. Tako so lahko, predvsem pod taktirko Sir Johna Moora in Sir Arthura Welleslyja (kasneje bolj znan kot lord Wellington) v opisani defenzivni taktiki maksimizirali ognjeno moč, ki jim je bila na voljo. Wellington se je odločil, da bo premagal francosko taktiko na tri načine; z neizpostavljanjem svojih linij (globine dveh mož, kar je avtomatično pomenilo večji ognjeni učinek kot kolona) vse do začetka ognja, z varovanjem svojih linij pred francoskimi prostimi strelci in z varovanjem svojih bokov. Prvo je dosegel z postavitvijo enot za ovirami, drugo z uvedbo lahke pehote in tretjo z uporabo naravnih ovir in konjenice.

Britanska armada je bila sicer manjša od francoske in sestavljena iz prostovoljcev, je pa bila bolj izurjena, predvsem njena pehota je v obvladovanju muškete presegala vse druge. Zato ni čudno, da je bila britanska armada edina evropska sila v Napoleonovih vojnah, ki je sovražniku zadala preko polovico izgub s svojim pehotnim orožjem.

Sicer pa je Britanija sprejela divizije šele leta 1807, Wellingtonova armada v Španiji pa je bila v vojni za polotok (1809-1814) še vedno sestavljena iz neodvisnih brigad.

3.3.2. Strategija

Napoleon je na bitko gledal kot na glavno sredstvo za uničevanje sovražnikovih oboroženih sil, zato je z eno ali nekaj bitkami skušal doseči izid celotne vojne, vendar šele po doseženi strateški prednosti, katero mu je omogočil manever. Najpogosteje je skušal svoje glavne sile grupirati na krilu in boku nasprotnika, da bi ga z napadom v bok ali zaledje odrezal od komunikacij, nato pa obkolil in uničil. Poleg manevra v bok in zaledje nasprotnikovih sil je Napoleon najpogosteje uporabljal manever po notranjih smereh, še posebej kadar so bile njegove sile šibkejše.

Njegove bitke pa nikakor niso bile šablonske. Včasih je zaukazal napad na sovražnikove boke, istočasno pa je napadel tudi center. Obratno temu je včasih z glavnino sil napadel center z namenom njegovega preboja, ob tem pa izvajal manevre proti enemu od sovražnih bokov. Divizije ki so napadale na še posebej pomembnih točkah so bile deležne močne artilerijske podpore, ki jo je zagotavljala artilerijska rezerva. Divizije z odprtimi boki so branili korpusi konjenice ali pa celo konjeniška rezerva. Napoleonov cilj ni bil več samo zasesti določeno ozemlje s tem, da se sovražnika prisili da obrne hrbet in zapusti svoj položaj, ampak sovražnikovo vojsko popolnoma uničiti – v smislu fizičnega uničenja vojakov ali njihovega ujetništva. Zato je Napoleon, v nasprotju z dotedanjo prakso, dosledno izvajal pregon poraženega sovražnika, ki se je umikal. Posebno mojstrstvo je dokazal tudi z "vrinjanjem" svoje vojske med dvema napadalnima armadama, katere je potem premagal. Njegove prve in zadnje bitke, Montenotte in Waterloo, so odličen primer tega.

V vseh pohodih oziroma pohodnih manevrih je prav tako pokazal vse sposobnosti pravilnega organiziranja, kajti z doslednim izvajanjem svojega načela "marširati ločeno, bojevati pa se skupaj", so Napoleonove divizije izvajale pohod ločeno, nato pa so se po določenem razporedu zbrale na bojišču. Ulmski pohodni manever leta 1805 je šolski primer implementacije tega načela.

Na izid bitk je Napoleon vplival tudi z organiziranjem močne pehotne, konjeniške, pa tudi artilerijske rezerve. In ravno zaradi obstoja močne splošne rezerve v rokah vrhovnega poveljnika in rezerv v rokah poveljnikov posameznih enot, kombinirane z novo bojno razporeditvijo enot (kombinacij strelskega postroja in udarnih kolon), so se Napoleonove bitke tako zelo razlikovale od bitk v prejšnjem obdobju.

Medtem ko v razmerah linijske taktike manever iz globine ni bil mogoč, tako da je bil prvi udarec najmočnejši in odločilnega pomena, pa je bil v Napoleonovih bitkah zaradi uporabe močnih rezervnih sil najmočnejši in odločilni zadnji udarec. To je bila tista prednost Napoleona pred nasprotniki, ki so se še dolgo časa držali linijske taktike. Glavni razlog da je Napoleon oboževal čim bolj preproste strateške in taktične načrte gre iskati v njegovem zavedanju pomena trenja (fenomen, katerega je šele kasneje odkril Clausewitz). Prepričan je namreč bil da bi zapleteni načrti toliko lažje pripomogli k njihovem nerazumevanju, kar bi imelo pogubne učinke na bojišču.

Uspešneje kot njegovi predhodniki je uporabljal manever in načelo varčevanja sil. Manever tako na strateškem kot na taktičnem nivoju, je postal kaj kmalu njegov zaščitni znak. Prve zmage, pri Montenotte in Degu leta 1796, pa tudi njegova taktična mojstrovina pri Austerlitzu leta 1805, so bile dosežene z manevri, kateri so mu omogočali da je pripeljal močnejše sile na kritične točke, čeprav je bil sovražnik številčno superioren nad njim. Njegovi briljantni strateški manevri pri Marengu, Jeni in Ulmu s katerimi je sovražnike odsekal od komunikacij, pa so privedli njegovo armado do takšne prednosti, da so bile bitke dobljene še preden so se pričele. Z načelom varčevanja sil pa je dosegel premoč nad številčnejšim sovražnikom, saj je z manj pomembnih položajev sile prestavil na kritične točke, kjer je prišlo tako do njihove koncentracije in takojšnje premoči nad sovražnikom. Popolnoma se je zavedal pomena presenečenja; s hitrim premikanjem na mesta kjer sovražnik tega ne pričakuje, z napadom na tistih mestih kjer je nasprotnik pričakoval da je šibak, s premagovanjem terena kjer se bi to sovražniku zdelo nemogoče, z napadom ko naj bi počival in s svojo prisotnostjo na bojišču ko bi moral biti odsoten.

Po vseh porazih ki so jih pretrpeli, pa so pričeli tudi drugi vojskovodje oponašati Napoleona. V veliki meri so uvedli divizije in armadne korpuse v svoje armade, modificirali in izboljšali linijsko taktiko, resneje uporabljali načelo varčevanja sil in oblikovali rezervo.

4. VOJAŠKOTEORETIČNA MISEL

4.1. Vauban, Puysegur, de Saxe

V vojaškoteoretični misli 18. stoletja je moč opaziti, da je celotna veščina vojskovanja opisovana enotno in se še ne deli na taktiko, operatiko in strategijo. Pisci so si bili večinoma enotni, da se vojne vodijo proti tujim, predvsem sosednjim državam in da je namen teorije zreducirati vojskovanje na sistem vseobsegajočih in v vsaki situaciji na bojišču delujočih pravil, oblikovanih na podlagi izkušenj. Približno od leta 1690 naprej naj bi obstajal trend rasti teorije "z dna k vrhu. Začelo se je z najbolj tehničnimi opravili in nato z širjenjem horizontov napredovalo k večjim zadevam" (Clausewitz v Creveld, 2000:81).

Ravno zato je v tem obdobju treba najprej omeniti umetnika obleganja trdnjav in njihove obrambe Sebastiena le Prestre de Vaubana (1633-1707), francoskega vojaškega inženirja ki je svoje življenje posvetil gradnji utrjenih objektov za Ludvika XIV. in istočasno izvajanju obleganj v kraljevemu imenu. Vauban je svoje izkušnje zapisal v dveh tankih knjižicah posvečenih napadanju in obrambi. Čeprav njegovi deli ne sodita med pomembnejše zapise o umetnosti vojskovanja, pa sta predvsem iz enostavnega razloga da je od vseh vojaških operacij obleganje najlažje zreducirati na sistem pravil, postali svojevrsten model po katerem so se še dolgo časa ravnali. Šlo je namreč za izredno metodološko dovršen *modus operandi*, ustvarjen za doseg želenega cilja korak za korakom in s čim manj žrtvami. Njegove napotke so kot praktična navodila tiskali še do leta 1830, čeprav so v tem obdobju drugi avtorji vojaškoteoretične misli postali že precej bolj pomembni (Creveld, 2000:85).

Jacques Francois de Chestenet, Marquis de Puysegur (1655-1743) pa je, za razliko od Vaubana, skušal pristopiti k vojskovanju v celoti. V svojem delu *Umetnost vojskovanja s principi in navodili* (L'Art de la guerre par des principes et des regles) iz leta 1720 je nasprotoval tistim, ki so trdili da je pomembna le praksa in izkušnje, kajti menil je da se je o vojni mogoče učiti brez vojne, brez enot, brez armade in celo brez potrebe da bi sploh zapustili dom, ampak le s študijem ki vključuje nekaj geografije in nekaj geometrije. Pisal je o tem kako z uporabo geometrijskih principov doseči najboljši način izvajanja maršev, izvajanja manevrov pred očmi nasprotnika, postavitve taborišč in pristopa do nasprotnika, skritega v zavetju (Creveld, 2000:85). Bolj znan od Puysegurja je Maurice de Saxe (1696-1750), tipični predstavnik vojskovodij tega obdobja in s tem "vojn šahovnice". V svojem glavnem delu *Sanjarjenja* (Mes Reveries) napisanemu leta 1732, opisuje vojskovanje 18. stoletja s poudarkom na manevriranju kot bistveni sestavini izvajanja oboroženega boja in zavračanju bitke, ki pa naj bo le zadnji izhod. Prepričan je da je 50.000 vojakov največje število moštva ki ga lahko vodi en sam general, kajti vse kar je večje od tega naj bi bilo povsem neprimerno za manever, poleg tega pa pred bitko ni moč dovolj hitro razviti bojne razporeditve. Njegov najpomembnejši prispevek v vojaški veščini pa so – legije. V obdobju ki še ni poznalo formacij integriranih iz vseh rodov vojske (največja je bil polk), je de Saxe predlagal ustanovitev prav takšne formacije, ki bi štela natanko 3.582 ljudi in bila sestavljena iz štirih polkov pehote, štirih eskadronov konjenice (ena za vsak regiment), dveh 12 funtnih topov, stalnega štaba, transporta, inženircev in različnih podpornih služb. Zamisel o formiranju

velike in stalne kombinirane formacije je bila splošno sprejeta v drugi polovici 18. stoletja, pokazala pa se je kot ključnega pomena pri nadaljnjem razvoju večšine vojskovanja (Creveld, 2000:88).

4.2. Friderik Veliki

Poleg tega da sodi Friderik Veliki med največje vojskovodje in državnike v zgodovini, so za razvoj same večšine vojskovanja izredno pomembna tudi njegova teoretična dela, ki omogočajo neposreden vpogled v vojskovanje 18. stoletja. V knjigah, razpravah in pravilnikih, katere je napisal večinoma v francoskem jeziku, se odražajo njegovi razsvetljenski nazori. Prvo njegovo delo z naslovom *Splošna načela vojne* (Les principes generaux de la guerre) je napisal leta 1746. Sledijo mu *Politični testament* (Testament politique) iz leta 1761, *Vojaški testament* (Testament militaire) iz leta 1768 in *Elements de castrametrique et de tactique* (dolg didaktični pojem, katerega bi lahko prevedli kot Umetnost vojskovanja) iz leta 1771. Ta dela so bila sprva označena kot zaupni dokumenti, namenjena pa so bili le pruskim generalom (Creveld, 2000:88). Poleg tega je za svoje poveljnike napisal še številne priročnike in navodila, kot na primer *Vojaška navodila kralja Prusije svojim generalom*, *Delna navodila kralja Prusije svojim oficirjem*, *zlasti konjenici* in *Elementi taborjenja in taktike*. V slednjih sicer ni razpredal o umetnosti vojskovanja kot taki, temveč predvsem o tem kako se mora boriti Prusija oziroma pruska vojska v morebitnih prihodnjih vojnah.

4.3. Od Guiberta do Bullowa

V obdobju zadnjih let pred francosko buržoazno revolucijo ko so politični pisci že napovedovali spremembe, je bil položaj podoben tudi na vojaškem področju, kjer je še posebej izstopal Jacques Antoine Hippolyte, Comte de Guibert. V svojem glavnem delu *Essai tactique generale* izdanem leta 1772, ni hotel podati posebnega navodila za izvajanje oboroženega boja, temveč ustvariti celoten sistem vojskovanja, ki naj bi dosegel boljše rezultate na bojišču (sam se je namreč boril v sedemletni vojni). Svoje posebno mesto v vojaški zgodovini si je prislužil s štirimi predlogi.

Prvi in morda najpomembnejši izhaja iz ugotovitve, da vojne v prihodnosti ne bi smele izvajati le stalne najemniške armade, kot je bilo značilno za to obdobje, ampak bi morale temeljiti na združenih silah celotnega naroda. Drugi se navezuje na prvega, kajti da bi lahko to dosegli, bi bilo treba uvesti splošno vojaško obveznost. Da bi lahko velike armade preživele in pri tem ne bi uničile državne ekonomije, bi bilo treba spremeniti obstoječi način oskrbovanja oboroženih sil. V zadnjem predlogu pa ugotavlja, da se take velike armade ne bi smele gibati v posameznih blokih, temveč v neodvisnih formacijah sestavljenih iz vseh rodov. S tem se približa de Saxu, pri čemer je treba zapisati tudi, da je francoski poveljnik de Broglie v sedemletni vojni že eksperimentiral z formacijo takšnega tipa, ki je kasneje postala znana kot divizija. Bolj kot zaradi tehničnih novosti katere je opisoval, je prišel v zgodovino zaradi svoje anticipacije daljnosežnih političnih reform, ki bodo omogočile vojskovanje popolnoma novega tipa (Creveld, 2000:98).

Guibert še ni razlikoval med taktiko in strategijo. Pojem strategija je prvi uporabil njegov sodobnik Joly de Maizeroy. Slednji je s taktiko označeval postopke enot, manevriranje, marširanje in bojevanje, medtem ko se je po njegovem strategija ukvarjala s splošnim izvajanjem vojaških operacij zoper sovražnika (Creveld, 2000:98).

Georg Heinrich von Berenhorst v svojem delu *Razmišljanja o vojni veščini, njenem napredku in zanesljivosti* (Betrachtungen über die Kriegskunst, über ihre Fortschritte und ihre Zuverlässigkeit) izdanemu leta 1797 ugotavlja, da je vojna znanost najmanj zanesljiva med znanostmi in vojna veščina najtežja med veščinami. Uspehi vstajnikov v ameriški vojni za neodvisnost in francoskih revolucionarnih armad v bojih z britanskimi, avstrijskimi in pruskimi linijskimi vojskami so ga prepričali v nepotrebno stalnih armad. Še posebej negativna se mu je zdela pruska vojska, z njeno formalno linijsko taktiko in njen tvorec Friderik Veliki, ki je zanemarjal oziroma dušil vsakršne moralne pobude (Tomic, 1968:10).

Venturijeva dela že po naslovu dajo sklepati o vsebini; na primer *Matematični sistem uporabljene taktike* (Mathematisches System der angewandter Taktik) in *Matematični sistem čiste taktike* (Mathematisches System der reinen Taktik), izdani leta 1800 in 1812. Kljub takšni matematični naravnosti pa je bil Venturi prepričan, da je vsa vojna veščina in vse dogajanje v vojni odvisno le od – sreče (Tomic, 1968:13).

Nadvojvoda Karl je bil eden izmed redkih piscev, ki je bil obenem vojskovodja. V letu 1806 je objavil *Načela višje vojne veščine* (Grundsätze der höheren Kriegskunst), namenjeno avstrijskim generalom in leta 1813 *Načela strategije* (Grundsätze der Strategie), katera so bila sprejeta kot najboljše delo teorije vojne veščine tistega časa (Tomic, 1968:21).

Leta 1799 je izdal Adam Heinrich Dietrich von Bullow delo *Duša novega vojnega sistema* (Geist des neuen Kriegssystems), v katerem se ukvarja s taktiko 18. stoletja, leta 1805 pa *Najnovejša taktika, kakršna bi morala biti* (Neuer Taktik der Neueren wie sie sein sollte). Bullow je veščino vojskovanja dokončno razdelil na taktiko in strategijo, pri čemer je bila taktika znanost vojnih premikov katerih neposredni predmet je sovražnik, strategija pa isto le da sovražnik ni predmet, temveč namen. Taktika pa so zanj tudi premiki v sovražnikovem vidnem polju strategija pa izven njega, taktika pa tudi izvaja boj, vse izven tega pa je strategija. Razvidno je da je Bullow razdelil veščino vojskovanja na dva posebna dela, katera se odvijata v posebnih sferah, ločeno v prostoru in času (Tomic, 1968:11).

Morda velja le kot zanimivost na tem mestu omeniti, da se je že leta 1772 prvič v Evropi pojavilo Sun Cujevo delo *Umetnost vojskovanja*, katerega naj bi v francoščino prevedel nek jezuit (McNeilly, 2001:5). Gre za eno najstarejših ohranjenih knjig nasploh in nedvomno najstarejšo knjigo o veščini vojskovanja, ki naj bi nastala v 4. stoletju pred našim štetjem (Teorija strategije, 2002:17).

4.4. Scharnhorstovo razumevanje francoskih zmag

Gerhard Johann David von Scharnhorst (1755-1813) ki ga nemška vojaška zgodovina pozna kot "velikega reformatorja in ustanovitelja nacionalne vojske, njenih institucij in njenega duha" (Žunec, 1998:21), je leta 1797 v članku *Razvoj splošnih vzrokov sreče Francozov v revolucionarnih vojnah*

(Entwicklung der allgemeinen Ursachen des Glückes der Franzosen in den Revolutionskriegen) skušal najti in obrazložiti vzroke neprestanih porazov koalicijskih armad. Ker smatram te Scharnhorstove ugotovitve kot izjemno pomembne za razumevanje razlik v vojskovanju starega in novega obdobja, jih bom v nadaljevanju na kratko povzel:

“Percepcija o cilju vojne in hkrati s tem vprašanje nacionalne eksistence je Francoze motivirala za vso skrajno požrtvovalnost in velike napore, kar je v pogojih visoke stopnje politične enotnosti, socialne kohezije, solidarnosti in centralizacije omogočilo angažiranje vseh materialnih in ljudskih resursov, medtem ko je bilo v silah Koalicije stanje ravno nasprotno” (Žunec, 1998:26). “Celotna Koalicija je trpela zaradi vseh notranjih razlik, običajnih za heterogene multinacionalne sile, neobstoječ konsenz glede osnovnega cilja je le še pripomogel k neuspehu” (Žunec, 1998:27). “Po drugi strani pa so Francozi operativno izvajanje vojne prilagodili svoji socialni strukturi, fizičnim lastnostim svoje vojske so prilagodili svojo taktiko in celoten način izvajanja oboroženega boja; na ta način so lahko maksimizirali vso prednost vojaka–državljana pred poklicnimi vojaki, medtem pa so zavezniške sile vztrajale v svoji taktiki, sicer pogubni v novih pogojih” (ibidem).

Iz teh Scharnhorstovih ugotovitev nedvomno izhaja, da je bilo za francoske zmage odločilno politično ozadje vojne ter socialna in politična infrastruktura transformirane francoske družbe in šele nato refleksija teh razmer na operativno vodenje vojne. Torej bi naj spremembe v vodenju vojne in načinu vojskovanja prvenstveno izhajale iz političnih in socialnih sprememb. Očitno je da je Scharnhorst razumel tesno vez med politiko in vojskovanjem, v vojni pa videl politično dejanje katerega narava ni ločljiva od splošnega življenja. Svoja vedenja o revoluciji in njenim armadah je uspel materializirati v prakso, vendar šele po strahotnih porazih pri Jeni in Auerstadtu leta 1806, ko mu je pripadla vodilna vloga pri reorganizaciji razbite pruske vojske. Čeprav mu ni uspelo vseh svojih idej zaokrožiti v neko celoto, je vendarle s svojim praktičnim delom, svojimi inštrukcijami, navodili in predavanji “oplodil intelekta mnogih svojih poslušalcev in sodelavcev, ki so nadaljevali z razvojem pruske in nemške vojaške misli” (Tomic, 1968:14). Treba pa je še omeniti, da Scharnhorst ni bil znanstvenik temveč vojak, njegovo raziskovanje pa je spodbudila (tako kot kasneje Clausewitz) povsem praktična potreba po ugotovitvi vzrokov francoskih vojaških zmag. Njegove ugotovitve pa so še posebej pomembne zato, ker dokazujejo da se organiziranje vojske in operativno vodenje vojne ne more opazovati ločeno od oziroma brez razčlenitev temeljnih družbenih institucij in vrednot (Žunec, 1998:28).

Njegovim ugotovitvam pa je pritrjeval tudi njegov sodobnik Losov, ki je leta 1815 v svoji knjigi *Vojna* (Der Kriege) trdil, da je “vojna *ultima ratio* držav in da je vojna v *neki meri* podaljšanje politike” (Tomic, 1968:14) saj vojna realizira cilje, ki jih zastavi politika. Sicer pa nasprotuje vojni večini kot teoriji, saj v sami vojni nobena teoretična pravila ne morejo delovati (Tomic, 1968:14).

5. OD FRIDERIKA DO NAPOLEONA

5.1. Friderik, gospodar omejenih vojn

Večina avtorjev označuje vojskovanje in vojne 18. stoletja za vojne omejene narave (glej Beckett, 1994:254 in Heuser, 1994:191), omejene v svojem prostoru in času (glej Creveld, 2000:92), v katerih so bile armade številčno relativno majhne in so predvsem manevrirale po bojišču z namenom doseganja čim boljšega položaja zase in tem bolj neugodnega za nasprotnika, bitk pa so se praviloma izogibale. Vojaške aktivnosti so vojskovodje izvajali z namenom ekonomskega izčrpavanja nasprotnika, sodelujoče strani v vojnah pa so hotele doseči striktno omejene politične ali dinastične cilje. Vojne je bilo mogoče opazovati kot spopade med vladarji, prebivalstvo samo pa z vojnam praviloma ni bilo prizadeto. Vse omejitve so izhajale predvsem iz omejene finančne zmožnosti vojskujočih držav, velikih izgub v spopadih linijskih postavitvah in načina oskrbe.

Kljub temu pa je opredelitev "omejene vojne" vsaj vprašljiva. Tako vsaj sedemletna vojna nekoliko razbija stereotipe o omejenem vojskovanju 18. stoletja iz več razlogov. Poraz bi za Prusijo pomenil konec pruske države. Friderikova okupacija Saške je v vrtinec vojne povlekla Francijo in s tem raztegnila centralnoevropski konflikt v spopad svetovnih razsežnosti. Friderikova notranja pozicija in taktična superiornost njegove vojske sta mu omogočali, da je premagoval geografsko porazdeljene nasprotnike enega za drugim. Tako je na primer francosko vojsko novembra 1757 premagal pri Rossbachu, marširal 250 kilometrov v 12 dneh in pri Leuthenu porazil še premočne Avstrijce. Take zmage so dobesedno paralizirale nasprotne generale v taki meri, da niso bili sposobni izkoristiti njegove nenavzočnosti ali svojih lastnih zmag. Je pa res da Friderik niti sam ni mogel uživati v svojih zmagah, saj je svoje enote vedno potreboval kje drugje (glej Drury, 2000:97). Strateška šibkost ga je prisilila v ofenzivne bitke, kjer je trpel velike izgube v moštvu. Vendar ni imel izbire. Prusiji je namreč primanjkovalo fortificiranih objektov, ki bi omejevali vojno – v smislu klasičnega razumevanja omejenih vojn 18. stoletja (ibidem).

Sicer pa Friderik Veliki nedvomno predstavlja največjo vojaško osebnost v obdobju pred francosko revolucijo, v katerem je v vojaških spopadih prevladovala strategija, usmerjena v izčrpavanje nasprotnika. V vojaški literaturi pa se strategija usmerjena v uničenje nasprotnika, katera je bila tako značilna za obdobje ki je sledilo, smatra za višjo obliko večine vojskovanja, celo kot njena klasična forma, pri čemer strategija izčrpavanja nastopa le kot njeno pomožno sredstvo. To bi lahko vodilo v razmišljanje, da se strategija uničenja pojavi kot izraz višje stopnje zgodovinskega razvoja ali pa kot bolj prvinska forma izvajanja vojne (Mering, 1955:92).

Vendar je ravno zaradi tega potrebno poudariti da izogibanje bitkam, tako karakteristično za vojskovanje 18. stoletja, ni izhajalo iz duhovnih ali moralnih pobud temveč je vzkliklo samo od sebe iz temeljnih značilnosti najemniške vojske. Odkar je mušketa premagala kopje oziroma natančneje odkar je bil z uvajanjem bajonetov dosežen kompromis med tema dvema orožjema, predstavlja taka vojska med bitko premično strelsko tarčo. V treh vrstah z ramo ob rami in v korakanju proti sovražniku, z oficirji ob straneh in zadaj, ki so brez omahovanja ugonobili vsakega morebitnega dezertarja, so počasi napredovali proti sovražniku, na ukaz odprli plotunski ogenj in nato pod sovražnikovim ognjem

napredovali vse do bajonetnega naskoka. Čeprav učinkovitost plotunskega ognja le ni bila tako silovita (kremenjače so bile nevarne komaj na razdalji okoli 200 korakov, pri samem streljanju pa vojaki sploh niso namerili), pa je toliko večje opustošenje v gosto zbitih vrstah povzročala artilerija. Tako so izgube v bitkah dosegale vrednost okoli ene tretjine moštva (ibidem).

Ob vsem tem je prav tako potrebno upoštevati dejstvo, da pri najemniških vojskah ni obstajala nikakršna možnost njihove neposredne popolnitve. Največ na kar so lahko računali, je bilo novo novačenje za vojni pohod v naslednjem letu. Že zaradi tega je moč razumeti zakaj so se generali 18. stoletja v večji meri podrejali nujnosti kot pa lastnim željam, ko so sprejeli bitko.

Še pomembneje je morda to, da so koristi ki bi jih v bitki prejeli, bili obratno sorazmerni z izgubami ki bi jih v bitki pretrpeli. Tako so lahko zmagovalci neke bitke pretrpeli večje človeške izgube kot pa poraženci (ibidem).

V pogojih najemniških vojsk je bila strategija izčrpavanja torej logična nujnost in zaradi tega močnejša oblika izvajanja vojne. Napačno bi bilo sklepanje, da so bili vojskovodje 18. stoletja privrženci strategije izčrpavanja, "saj so enostavno morali plesati tako, kot je igrala takratna vojna organizacija" (Mering, 1955:94).

5.2. Vrhunec starega ali zametki novega?

Friderik je pozorno spremljal ameriško vojno za neodvisnost (Mering, 1955:118), v kateri so se angleški najemniški vojski upirale čete vstajnikov, ki so se borili za svoje najbolj osebne interese. Ker niso dezertirali kot novačene enote, ni bilo potrebe po eksercirju, so pa toliko bolj znali streljati iz svojih pušk in ki zato niso pričakali Angležev v linijah in na odprtih ravninah, temveč v razsutih strelskih odredih in v gozdovih v katerih so se skrivali. Očitno se je Frideriku zdelo to zelo poučno, saj je malo pred svojo smrtjo izdal ukaz o formiranju "nekaj bataljonov lahke pehote iz domorodcev, ljudi ki se zavedajo sebe, kateri se morajo naučiti uporabljati teren in imajo bolj živo in prosto, skratka, bolj lovsko urjenje" (Mering, 1955:118).

Zato je treba omeniti tako imenovani lovski polk, popolnjen z domačini; lovci, gozdarji in podobnimi (ki seveda niso rabili poznati paradnega drila, eksercirja in udarcev). Ustanovil ga je Friderik prvenstveno za boj proti Hrvatom in avstrijskim pandurjem, kasneje pa je edini dosegel vsaj nekakšne uspehe proti Francozom. A to le zato, ker je bil postavljen na približno enakih temeljih kot Francozi in je tako lahko kljuboval slednjim z njihovo lastno taktiko (Mering, 1955:122).

S tem se je Friderik precej oddaljil od vojnih teoretikov svojega obdobja in svojih oficirjev, ki niso razumeli nove strategije niti takrat, ko so že trčili ob njo – ko so v francoskih revolucionarnih vojnah na hitro zbrane prostovoljne gruče kmetov branile svoja ognjišča, svoje socialne interese proti emigrantom ki so se vračali z avstrijskimi in pruskimi najemniškimi vojskami, prav tako kot so se ameriški farmerji in lovci borili proti angleškim najemnikom.

Prav tako se je zavedal pomena pregona poraženega sovražnika, torej enega izmed glavnih principov strategije uničenja, tako značilne za obdobje Napoleonovih vojn. Tako je tudi zapisal, da "ne izvajati pregon, pomeni izgubiti prednost, dobljeno v bitki" in celo "pregon je pomembnejši in koristnejši od

bitke" (Mering, 1955:93). Vendar se je hkrati zavedal, da zaradi omejitev linijske taktike in magazinske preskrbe ne more izvajati pregona, saj bi se mu zmagovita vojska takoj razbežala zaradi splošnega dezerterstva, z oddaljevanjem od magazinov pa še toliko bolj.

Očitno je torej, da je Friderik s pazljivim preučevanjem ameriške vojne za neodvisnost zaslutil prihajajoče spremembe v načinu bojevanja in jih celo skušal anticipirati. In čeprav so bili njegovi bojni pohodi v primerjavi z Napoleonovimi pravzaprav skromni, izhaja vsa veličina Friderikove genialnosti iz dejstva da je pri sebi razčistil kaj sme in kaj ne sme, oziroma kaj dejansko zmore in kaj ne, zaradi česar ga je hvalil tudi Clausewitz. Slednji je celo zapisal da pri Frideriku najbolj občuduje zmožnost "doseči glavni namen z omejenimi sredstvi, pri čemer ni hotel povzeti ničesar preko njegove moči, ampak vedno *komaj dovolj* za doseg tistega, kar si želi" (Clausewitz v Luvaas, 1986:156).

5.3. "Bog vojne"

Friderik se je od vojskovodij svojega časa neprimerljivo razlikoval v eni sami, a tako zelo pomembni točki; pri tem ni bil zavezan nobenim zapovedim ali višji odgovornosti. Kot vladar je vojne lahko vodil pogumneje in drznejše od vseh, saj je neomejeno razpolagal z vsemi (sicer v principu omejenimi) sredstvi za vojskovanje. Tako pa so bili "vojskovodje, ki so stali nasproti Friderika Velikega ljudje, kateri so delali po nalogu in pri katerih je bila obzirnost ena izmed glavnih karakteristik črt; njihov nasprotnik je bil, da se kratko izrazimo, sam bog vojne" (Clausewitz v Mering, 1955:125). Torej je bil Friderik neomejen tako v vojaškem kot moralnem smislu in prav v tem se je najbolj približal Napoleonovemu načinu vojskovanja.

5.4. Napoleon in "oborožene horde"

Spremembe v vodenju vojne in načinu vojskovanja revolucionarne Francije so prvenstveno izhajale iz (in hkrati bile odraz) političnih in socialnih sprememb, hkrati s temi procesi je potekala tranzicija iz dinastične v narodno obliko države, kot neposredna posledica francoske revolucije (glej Palmer, 1986:91). Dotedanje vojake najemnike so zamenjali vojaki-državljeni, kar je privedlo do konca linijske taktike in magazinske preskrbe, vse to pa je omogočilo večjo mobilnost stalne vojske in njeno učinkovitost za borbena delovanja. Tako je lahko Napoleon svoje zmage izkoristil do skrajnih meja in s številčnimi enotami okupiral cele države. Sovražniku je lahko vedno vsilil bitko in ne samo razbil njegove sile, ampak jih po zmagi preganjal do njihovega popolnega uničenja, saj ga ni skrbelo da mu bodo enote dezertirale.

Iz nove organizacije oboroženih sil je izhajala strategija uničenja z isto logiko, kakor strategija izčrpavanja v obdobju najemniških armad. Če torej nova strategija izhaja iz nove vojaške organizacije, nova vojaška organizacija pa iz spremenjenih ekonomskih pogojev kot posledice političnih in socialnih sprememb, je jasno da do njene implementacije ni moglo priti v obdobju pred letom 1789, pa najsi bodo vojskovodje *ancien régime* še tako genialni.

Skoraj nerazumljivo a hkrati nesporno pa je dejstvo, da so v obdobju ko je Napoleonova strategija uničenja že dosegala neprekinjeno zmago za zmago, skoraj vsi pomembni generali tistih vojsk ki so se združile proti Napoleonu, še vedno uporabljali Friderikovo strategijo izčrpavanja. Evropske najemniške vojske so bile dejansko še dolgo časa in v vsakem spopadu taktično boljše od "oboroženih hord", pa kljub temu Francija nikakor ni klonila. Tega dejstva nikakor niso mogli spremeniti, razlogov za to pa prav tako niso našli. Še posebej Napoleonove vojne so se zdele sodobnikom popolnoma brez precedensa in brez vsakršnega sistema. Tako so nekateri celo predlagali, da se sklene mir s Francijo, ker se "z bedaki enostavno ne da priti na kraj" (Mering, 1955:118). Edino izjemo so predstavljali nekaj pruskih vojaških reformatorjev na čelu z Scharnhorstom.

Zaradi lahkih Napoleonovih zmag, doseženih proti kakovostno slabim vojskam absolutistično fevdalnih zahodnoevropskih držav in sočasne krepitve agresivnosti francoske buržoazije, je Napoleonova strategija na koncu postajala vse bolj avanturistična, kar je na koncu privedlo do njegovega popolnega zloma.

5.5. O zapuščini obeh vojskovodij

Več kot pol stoletja po dunajskem miru (1815) Prusije ni bilo opaziti v nobeni evropski vojni, toda ko je v 60. letih 19. stoletja ponovno udarila, je bilo jasno, da gre za najmočnejšo silo na starem kontinentu – in to kljub temu da njeni celotni dve generaciji nista imeli nikakršnih praktičnih vojnih izkušenj! Vsa superiornost pruske armade je temeljila na treh ključnih dejavnikih; "njeni organizaciji, mirnodobnih usposabljanjih in teoretičnem preučevanju vojne" (Holborn, 1986:281).

Za razumevanje prvega se je potrebno vrniti v leto 1806, ko je Napoleon vstopil v srce Nemčije, osvojil Berlin in razpustil ostanke pruske vojske. Takrat je vojna dobila jasen cilj in se spremenila iz monarhične vojne, bolj podobne turnirju (Paret v Žunec, 1998:30) v vojno za nacionalno osvoboditev. Reformisti Scharnhorst, August von Gneisenau, Hermann von Boyen in Carl von Clausewitz (po vrnitvi iz francoskega ujetništva) skušajo radikalno spremeniti sestavo, načela mobilizacije in politični položaj vojske v pruski monarhiji, temeljno idejo pa jim je pri tem predstavljala uvedba splošne vojaške obveznosti. Nekatere cilje dosežejo leta 1808 z ustanovitvijo *Provinzialtruppen* (milice), šele leta 1814 pa uvedejo splošno vojaško obveznost in nastane množična vojska nacionalne garde (Landwehr) in teritorialna obramba (Landsturm). To pa je temelj ne samo kasnejše masovne nacionalne vojske združene Nemčije, temveč je kratkoročno pripomogla k definitivnemu vojaškemu zlomu Napoleona (Žunec, 1998:31). Koncept oboroženega naroda je v Prusiji preživel tudi po letu 1815, čeprav je bil s strani večine evropskih monarhij (in obnovljenih monarhij) zaradi vseh socialnih in političnih implikacij ki jih potegne za seboj, pod silovito kritiko. A odlične pruske zmage v vojnah za združitvev Nemčije in ob preprostem dejstvu da je tak sistem produciral veliko število usposobljenih rezervistov, katere je moč v relativno kratkem času mobilizirati, je opogumilo tudi druge države z izjemo Velike Britanije, da so uvedle splošno vojaško obveznost.

Glede mirnodobnih usposabljanj pruske vojske je nedvomno, da je Friderik Veliki z železno disciplino, napornem in pogosto krutem usposabljanjem in ob doseganju kar najboljše popolnosti v izvajanju vseh bojnih postopkov že v mirnodobnem času, v svojih naslednikih oblikoval zavest, da je tudi v miru neločljiv del obstoja oboroženih sil trdo delo in da se bitke dobijo najprej na poligonih (Holborn, 1986:281).

Meringova misel "to kar lahko teorija stori za praktično vodenje vojne, je za zmagovalne vojne pruske vojske v letih 1866 in 1870-71 storila Clausewitzeva teorija o vojni" (Mering, 1955:98), pa morda še najboljše nakazuje na pomen teoretičnega preučevanja vojne.

6. SKLEPNE UGOTOVITVE

Že v uvodnem delu sem poudaril smiselnost splošno znanega načela, da je za razumevanje nekega velikega dela, neke teorije, nujno potrebno poznavanje in razumevanje vseh zgodovinskih okoliščin, ki so takrat ob njegovem nastanku obstajale. Clausewitzovo osrednje delo *O Vojni* nedvomno izraža avtorjeve poglede na spremembo narave vojskovanja, katero je omogočila francoska buržoazna revolucija in Napoleonove vojne. Mnogi avtorji se celo strinjajo, da Clausewitz svojih teorij kot jih poznamo, nikakor ne bi mogel napisati v obdobju pred francosko revolucijo.

In res se je vojskovanje tega obdobja tako zelo razlikovalo od obdobja, ki je sledilo. Med njima so obstajale med njima razlike skorajda v vseh tistih empiričnih kazalcih, katere sem pri preučevanju obeh obdobjih uporabil. Stalne najemniške armade, ognjeno orožje 17. in 18. stoletja in linijska taktika so bili medsebojno tesno povezani in pogojeni. Za bojevanje v obliki dolgih ravnih linij so bile potrebne dobro izurjene, kakovostno organizirane in disciplinirane enote, kar je bilo moč doseči le v stalnih vojskah. Po drugi strani pa je bilo moč nezanesljiv ljudski material uporabiti samo v takih postavitvah, da je imel lahko vsak starešina pred očmi svoje vojake. In nenazadnje, glede na hitrost streljanja in uničevalni učinek ognjenega orožja tistega časa nasploh, so morale biti borbene postavitve plitvejše kot prej, da bi se na tak način izognile večjim žrtvam v boju ob hkratni uporabi čim večjega števila vojskujočih se vojakov. Takratno vojskovanje v katerem so bile armade številčno relativno male in so raje manevrirale po bojišču z namenom izogibanja kot pa udejstvovanja v bitki, pa je bilo omejeno. Omejitve so izhajale predvsem iz omejenih ekonomskih zmožnosti vojskujočih držav, velikih izgub v spopadih linijskih postavitvev in magazinskega načina preskrbe, ker pa je šlo za spopade med vladarji oziroma vladarskimi hišami, prebivalstvo z vojnami praviloma ni bilo prizadeto, zato v vojno tudi niso bili vsrkani vsi resursi celotnih družb temveč le oborožene sile. Strategija izčrpavanja nasprotnika ki je dominirala na takratnih bojiščih je tako glede na vse omejitve bila pravzaprav edina možna oziroma je bila njihova logična posledica.

Francoska revolucija pa je vse to v temeljih spremenila. Kvalitetno spremenjena sestava oboroženih sil katere ni bilo treba z drilom navajati na poslušnost in mehansko izvrševanje ukazov, je omogočila pojav nove bojne postavitve in načina bojevanja nasploh, kajti nova armada, slabo ali sploh ne usposobljena, ne bi mogla vzdržati v boju in premagati dobro izurjenih linijskih enot, če bi uporabila linijsko razporeditev in linijsko taktiko. Zato so se enote skoraj spontano pričele upirati močnim najemniškim vojskam v raztresenih strelskih postrojih, kombiniranih z udarnimi kolonami. Poleg sprememb v taktiki se je spremenila tudi strategija, kot posledica radikalnega značaja političnih ciljev francoske revolucije. Sedaj je bilo treba sovražnika popolnoma uničiti, kar pomeni da je strategijo izčrpavanja zamenjala strategija usmerjena v uničenje sovražnika.

Na podlagi vsega tega ugotavljam da se večšina vojskovanja Friderika Velikega kot najbolj tipičnega predstavnika svojega obdobja, dejansko razlikuje od večšine vojskovanja Napoleona, s čimer lahko potrdim hipotezo zastavljeno na začetku diplomskega dela, kot pravilno.

Prav tako lahko potrdim tudi drugo hipotezo, kajti v obdobju ki sem ga preučeval, je dejansko prišlo do spopada med starim in novim načinom vojskovanja. Že v letu 1792, ko so pruske in avstrijske absolutistične sile napredovale proti Parizu, je prišlo v bitki pri Valmyju do prvega trka med obema.

Rezultat bitke je pomenil prvo zmago nacionalne armade nad dinastično oziroma novega načina vojskovanja nad starim. Bitke v nadaljnjih francoskih vojnah je prav tako mogoče opazovati kot prevlado novega načina vojskovanja nad starim. Zaradi vseh omejitev katere so v vojskovanju obstajale v obdobju pred francosko revolucijo, se kar sam po sebi vsiljuje sklep, da navkljub vsej svoji genialnosti Napoleonu nikoli ne bi uspelo osvojiti vseh dežel in zmagati v vseh bitkah, če bi uporabljal večino vojskovanja prejšnjega obdobja.

Do podobnih ugotovitev se je po dolgih letih preučevanja pojava vojne in vojskovanja obeh velikih vojskovodij prebil tudi Clausewitz, ki je v Napoleonovem načinu vodenja vojn videl konec obdobja omejenih, kabinetnih vojn in začetek obdobja vsesplošnih oziroma totalnih vojn. In šele ko je ugotovil, da je razčlemba socialnih in še posebej političnih pogojev odločilna za razumevanje vojne, je lahko zapisal tiste znane misli o vojni kot nadaljevanju politike z drugimi sredstvi ...

7. LITERATURA

7.1. Samostojne publikacije

- Axelrod, Alan (1998): *The Macmillan Dictionary of Military Biography*. Macmillan Publishers, London – New York.
- Benko, Vladimir (1997): *Zgodovina mednarodnih odnosov*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Black, Jeremy (1998): *War and the World*. Yale University Press, New Haven and London.
- Cohen, Hope (1995): *Enciklopedija orožja*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Creveld, V. Martin (2000): *The Art of War: War and Military Thought*. Cassell & Co., London.
- Drury, Ian (2000): *The Times – History of War*. Times books, London.
- Dupuy, N. Trevor (1984): *The Evolution of Weapons and Warfare*. A Da Capo Paperback, New York.
- (1993) *International Military and Defense Encyclopedia*. Brassey's (US), Inc, New York.
- (2001) *Gradivo za predmet Popolnjevanje oboroženih sil in mobilizacija na FDV*. FDV, Ljubljana.
- Griffith, Paddy (1998): *The Art of War of Revolutionary France 1789-1802*. Greenhill Books, London.
- Handel, I. Michael (2001): *Masters of War – Classical Strategic Thought*. Frank Cass, London – Portland Or..
- Hartink, A.E. (2001): *Die Enzyklopadie der Gewehre & Karabiner*. Frechen.
- Hartink, A.E. (2002): *The Complete Encyclopedia of Pistols and Revolvers*. Edison, New Jersey.
- Hazard, Paul (1960): *Evropska misel v XVIII. stoletju*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Hobsbawm, Eric (1968): *Obdobje revolucije*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Holsti, Kalevi (1991): *Peace and war: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Howard, Michael (1990): *War in European History*. Oxford University Press, Oxford – New York.
- Ivanov, D. A. (1972): *Osnove komandovanja jedinicama*. Vojnoizdavački zavod, Beograd.
- Jovanović, Stevo (1967): *Prilagođivanje obuke ratu*. Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd.

- Keegan, John (1983): World Armies. Macmillan Publishers, London.
- Keegan, John (1993): A History of Warfare. Hutchinson, London.
- Keegan, John in Wheatcroft, Andrew (2002): Who's Who in Military History. Routledge, London.
- Klanjšček, Zdravko (1994): Gradivo za vojaško zgodovino. FDV, Ljubljana.
- Markow, Walter in Sobul, Albert (1989): 1789 Velika revolucija Francozov. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Mcneilly, Mark (2001): Sun Tzu and the Art of Modern Warfare. Oxford University press, Oxford.
- Michele, Byam (1991): Orožje. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- (1955) Mering: Ogledi iz istorije ratne veštine. Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd.
- Ortenburg, Georg (1986): Waffen der Kabinettskriege. Berlin.
- (1993) Oxfordova enciklopedija zgodovine – 1. knjiga. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- (1962) Pregled istorije ratova. Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd.
- Ropp, Theodore (2000): War in the Modern World. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Struk, Vlado (1995): Leksikon politike. Založba obzorja, Maribor.
- Stanič, Đorđe (1975): Metodike osnove vatrene obuke zemaljske artilerije. Vojnoizdavački zavod, Beograd.
- (1976) Svetovna zgodovina. Cankarjeva založba, Ljubljana.
- Švajncer, Janez (1998): Vojna zgodovina. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Tanaskovič, Rajko (1972): Štabovi u ratu i miru. Vojnoizdavački zavod, Beograd.
- Tarle, E. (1948): Napoleonov pohod proti Rusiji. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- (2002) Teorija strategije – študijsko gradivo na FDV. FDV, Ljubljana.
- Tomac, Petar (1965): Francuski revolucionarni i Napoleonovi ratovi. Vojnoizdavački zavod, Beograd.
- Tomac, Petar (1968): Ratovi i armije XIX. veka. Vojnoizdavački zavod, Beograd.
- Vasič, Pavle (1974): Odelo i oružje. Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd.
- (1972) Vojna enciklopedija (4). Redakcija vojne enciklopedije, Beograd.
- (1973) Vojna enciklopedija (5). Redakcija vojne enciklopedije, Beograd.
- (1975) Vojna enciklopedija (9). Redakcija vojne enciklopedije, Beograd.
- (1980) Vojna istorija – udžbenik za vojne akademije. Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd.
- (1980) Vojna istorija – udžbenik za vojne akademije, skice. Vojnoizdavački zavod JNA, Beograd.
- (1995) Vojna zgodovina – skripta. MO RS, Center vojaških šol, Ljubljana.
- Vujnovič, Vidak (1974): Taktika vatre zemaljske artilerije. Vojnoizdavački zavod, Beograd.
- Žunec, Ozren (1998): Rat i društvo. Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.

7.2. Članki v revijah, zbornikih

- Bebler, Anton (1985): "Carl von Clausewitz in klasična politična teorija vojne". Časopis za kritiko znanosti, 75/76, str. 3-17.

- Becket, Ian F.W. (1994): "Total war". V: Freedman Lawrence (ur.): War. Oxford University press, str. 254-257.
- Black, Jeremy (1997): "Eighteenth-Century War". V: Townshead, Charles (ur.): The Oxford illustrated history of modern war. Oxford, str. 35-47.
- Clausewitz, Carl von (1985): "O vojni". Časopis za kritiko znanosti, 75/76, str. 18-77.
- Childs, John (1997): "The transition to Modern Warfare". V: Townshead, Charles (ur.): The Oxford illustrated history of modern war. Oxford, str. 19-34.
- Crevel, Martin van (1997): "Technology and War I – To 1945". V: Townshead, Charles (ur.): The Oxford illustrated history of modern war. Oxford, str. 175-193.
- Freedman, Lawrence in Heuser, Beatrice (1994): "Strategy". V: Freedman Lawrence (ur.): War. Oxford University press, str. 191-194.
- Forrest, Alan (1997): "The French Wars". V: Townshead, Charles (ur.): The Oxford illustrated history of modern war. Oxford, str. 48-63.
- Handel, I. Michael (1986): "Clausewitz in the age of technology". V: Handel I. Michael (ur.): Clausewitz and modern strategy. London, str. 51-58
- Holborn, Hajo (1986): "The Prusso-German School: Moltke and the Rise of the General Staff". V: Paret, Peter (ur.): Makers of modern strategy: From Machiavelli to the nuclear age. Princeton, str. 281-295.
- Jomini, Baron De (1994): "Strategy and Grand Tactics". V: Freedman Lawrence (ur.): War. Oxford University press, str. 212-214.
- Luttwak, Edward (1994): "The Logic of Strategy". V: Freedman Lawrence (ur.): War. Oxford University press, str. 195-197.
- Luvaas, Jay (1986): "Student as teacher: Clausewitz on Frederick the Great and Napoleon". V: Handel, I. Michael (ur.): Clausewitz and modern strategy. London, str. 150-169.
- Moltke, Helmuth von (1994): "Doctrines of War". V: Freedman Lawrence (ur.): War. Oxford University press, str. 217- 221.
- Napoleon (1994): "Maximes". V: Freedman Lawrence (ur.): War. Oxford University press, str. 214-217.
- Palmer, R. R. (1986): "Frederick the Great, Guibert, Bullow: From Dynastic to National War". V: Paret, Peter (ur.): Makers of modern strategy: From Machiavelli to the nuclear age. Princeton, str. 91-119.
- Paret, Peter (1986): "Napoleon and the Revolution in War". V: Paret, Peter (ur.): Makers of modern strategy: From Machiavelli to the nuclear age. Princeton, str. 186-213.
- Paret, Peter (1986): "Clausewitz". V: Paret, Peter (ur.): Makers of modern strategy: From Machiavelli to the nuclear age. Princeton, str. 186-213.
- Parker, Geoffrey (1994): "The Military Revolution". V: Freedman Lawrence (ur.): War. Oxford University press, str. 248-254.
- Shy, John (1986): "Jomini". V: Paret, Peter (ur.): Makers of modern strategy: From Machiavelli to the nuclear age. Princeton, str. 143-183.

- Townshend, Charles (1997): "Peoples war". V: Townshend, Charles (ur.): The Oxford illustrated history of modern war. Oxford, str. 155-172.
- Wallace, P. Franz (1986): "Two letters on strategy: Clausewitz Contribution to the Operational Level of War". V: Handel, I. Michael (ur.): Clausewitz and modern strategy. London, str. 171-181.
- Wallach, L. Jehuda (1986): "Misperceptions of Clausewitz On war by the German Military". V: Handel, I. Michael (ur.): Clausewitz and modern strategy. London, str. 213-235.

7.3. Internet

- Burbeck, James: Napoleonic Artillery,
www.wtj.com/articles/napasrt/html, 22.10.2002
- Burbeck, James: The French Revolt and Empire 1792-1815,
www.wtj.com/articles/napsum1/html, 22.10.2002
- Byrne, Jim: Keegan versus von Clausewitz,
www.sfu.ca/~dann/Backissues/nn6-1_14.html, 22.10.2002
- Carlyle, Thomas: History of Friedrich II. of Prussia,
www.associate.com/gutenberg/etext00...ry_of_Friedrich_II_of_Prussia_V_1.html, 7.11.2002
- Clausewitz, von Carl: Principles of war,
www.clausewitz.com/CWZHOME/PrincWar/Princwr1.html, 22.10.2002
- French Army Swords and Sabres,
www.militaryheritage.com/swords1.html, 17.11.2002
- Friedrich II, Veliki: Particular Instructions of the King of Prussia to the Officers of his Army, and especially those of the Cavalry,
www.tetrad.stanford.edu/hm/FredPart.html, 7.11.2002
- Friedrich II., Veliki: The King of Prussia Military Instruction to his Generals,
www.tetrad.stanford.edu/Frederick.html, 7.11.2002
- Friedrich II., Veliki: New regulations for the Prussian infantry,
www.wtj.com/nosworthy/primary_sources.html, 8.11.2002
- Jomini, de Baron Antoine-Henri: Preface to Summary of the Art of War,
www.clausewitz.com/CWZHOME/HISTART/JOMINESS.html, 1.12.2002
- Nosworthy, Brent: La Tactique,
www.wtj.com/nosworthy/tactics.html, 22.10.2002
- Maps of Frederick the Greats Campaigns and Battles,
www.tetrad.stanford.edu/hm/FredMaps.html, 7.11.2002